פרת יוסף

קונטרס אודות תקון עירובין

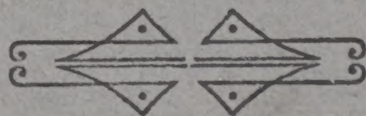
בורנקנורט ע"נ מוין

אשר טפחתי ורביתי

נחמי' צבי נאבעל

אב"ד דק"ק ורנקנורט ע"נ מוין

ה' יכוננה עליון

1914

פראנקפורט דמיין

בדפוס של אלימלך סלאבאטצקי

תרע"ד

פרת יוסף

קונטרס אדות תקון עירובין

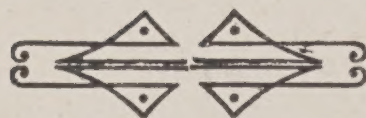
בורנקנורט ע"נ מוין

אשר טפחתי ורביתי

נחמי' צבי נאבעל

אב"ד דק"ק ורנקנורט ע"נ מוין

ה' יכוננה עליון

פראנקפורט דמיין

בדפוס של אלימלך סלאבאטצקי

תרע"ד

את חבורי הקטן מעט הכמות ורב העמל והיגיעה באיזו סוגיות חמורות בש״ס קראתי

פרת יוסף

למען היות בקרבו שם כבוד אאמו״ר הרב הגאון מהור״ר

יוסף נאבעל

נ״י יושב בישיבה רמה בק״ק האלבערשטאדט אשר האציל מהודו עלי, וכאשר עוד לן טל שחר בקצירי משך לי חוט של חסד להכניסני לפנים לחצוב לי דרך בתורה ובהוראה.

ואענדנו עטרות לי שם אמי מורתי כבודי ומרימת ראשי הרבנית מרת

אסתר

בת הרב הגאון הצדיק מהור״ר יחיאל נפתלי ז״ל אב״ד דק״ק קרלבורג בהגר המדינה מגזע רבן של ישראל בעל הסמ״ע. עוד ינובון בשיבה ויהי נעם ה׳ עליהם כל היום.

יתברך היוצר וישתבח הבורא אשר לא עזב חסדו ואמתו מעמדי להאיר עיני במאור תורתו הקדושה ושם חלקי מיושבי בית המדרש להתעלס באהבים כל היום עם בת אל חי אהובתי מנער, אשר חנני דעה לירד לעומקה של הלכה בסוד חברים ותלמידים המקשיבים לקולי, אשר הרים את כסאי מעל לשבת פה בשבת אחים בעיר ואם בישראל ק"ק ורנקנורט ע"נ מוין המעטירה במקום גדולים חקקי לב רועי ישראל עמודי התורה מדור דור.

חקרתי ונתתי אל לבי לתקן את העיר בעירובין כאשר עשו גדולי ישראל היושבין על מדין בקהילות קדושות ומפוארות, ולית דין צריך בושש כי תקון גדול הוא זה ומצוה רבה לחזור אחר עירובי חצירות ושיתופי מבואות והלא מצינו בש"ס תחבולות שלא תשתכח תורת עירוב מן התינוקות כדי שלא יאמרו אבותינו לא עירבו.

וגרסינן בעירובין דף ס"ח ע"א א"ל רבה בר חנן לאביי מבואה דאית ביה תרי גברי רברבי כרבנן לא להוי בי' לא עירוב ולא שיתוף והתנצל אביי ואמר מאי נעביד מר לאו אורחיה, אנא טרידנא בגירסא' וכו' וכן מימות רבינא ורב אשי עד היום חוה טרחו ועמלו דייני ישראל להסיר מכשול איסור הוצאה החמור מצעירי הצאן ולחתור דרך ולתור ארח סלולה להתענג ביום שבת קדשו בלי מצרים.

ובהיות כי הדברים עתיקים ונאמרים הרבה פעמים אקצר בזה. הלא כל מי שיש בו ריח תורה יודה כי מצוה רבה מדברי סופרים לבקש עצה כדי לתקן את העיר בעירובין. הרא"ש כתב שכל שיש בידו לתקן את מבואות העיר בצורת הפתח ואינו עושה הוא ראוי לנדוי ושמתא; והוא בעצמו רצה

***

להחרים רב אחד אשר התנגד לתיקון עירובין וערך מלחמה נגדו בדברים קשים כברזל וחדים כחרב פיפיות (עיין תשובת הרא"ש כלל כ"א) התשב"ץ ח"ב סימ' ל"ז כתב שכל מי שלבו נוקפו בעירובין הדיוטות גמורה היא או מינות נזרקה בו וזכות גדולה הוא למתקן.

הגאון בעל חתם סופר יליד קהלנו כתב באו"ח סי' צ"ט בתוך מרוצת דבריו כל בר דעת ישפוט בשכלו שא"א בשום אופן לקהל ישראל לשמור את בני ביתם הקטנים וגם לא נשותיהם וחלושי דעת לשמרם בכל יום השבת מבלי להוציא מפתח ביתו החוצה דברים קטנים ומטפחת, וקטנים ופתם בידם, וכמה צער ודוחק יסבלו הגדולים הנזהרים ובפרט בענין תפילה בבית הכנסת ביום ש"ק בהבאת הסדורים להתפלל מתוכו וטליתים א"כ השכל הפשוט גוזר שראוי ומחוייב לתקן החצירים והמבואות בעירוב המתיר טלטול והדבר מוטל על הרב הת"ח שבעיר לתקן המבואות, ואם לא מכשול וקולר העם על צווארו יעו"ש עוד דברים נשגבים וראוים למי שאמרם.

יודעי קדמוניות קהלנו העידו לי כי זה יובל שנים אשר בטלה תקנת עירוב מעירנו, וכן העידו כי הרב הצדיק המנוח מהו"רר שמשון רפאל הירש ז"ל אב"ד רק"ק עדת ישרון פה גם הוא התאמץ בכח ועז לעשות חיל ולתקן עירובין ע"י עלעקטרישע אוהרען מאיזו סבה לא עלתה בידו.

טרם שזכיתי להביא את התיקון לידי גמר נתחדשו לי כמה חדושים בעירובין ואמרתי לפרסם קצתם לאנשי גילי ובפרט לידידי ומיודעי הסרים למשמעתי אשר מצאתי את לבבם נאמן לפני. ואקוה כי ישתעשעו בדברי וימצאו בהם מרגוע. ולעיקרא דדינא המתקתי סוד עם איזה גדולי ישראל אשר בקיאים המה בשמעתתא דעירובין והסכימו עמדי בכל לב ויעוררוני להשתדל ולהשלים את המלאכה.

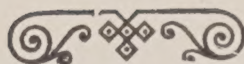
ומה מאד שמחתי לראות בספר חמר בקדש שגם הגאון מהו"רר צבי הירש איש הורוויץ זצ"ל אשר אנכי הצעיר יושב על כסאו התיר בעיר מנהיים את הטילטול בסמכו על פסק דינו של הגאון החסיד אדות זרעים מבטלין את הדירה כאשר עיניך תחזינה מישרים בפנים.

***

כבר גורנו אמר לעשות עירובי חצירות ושיתופי מבואות כדת ברב עם ובמקהלות המון חוגגים, אך כעת פור התפוררה ארץ, מוט התמוטטה ארץ ותרועת מלחמה נשמעת בעירנו. ואם יגזור ה׳ לחייב ולחסד, עלינו לכלות את המלאכה מלאכת הקדש וה׳ יהי בעזרנו.

ואני תפלה אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני.

נחמי׳ צבי נאבעל
אב״ד דק״ק ורנקנורט ע״נ מוין.

לכל לראש יש לנו לחקור אם
אתו רבים ומבטלי מחיצתא

הנה התל שלנו מתלקט עשרה מתוך ארבע, והוא תל הנעשה בידי אדם, ובתוכו קרוב לחצר מסילת הברזל (אםטבאהנהאף) אינו מתלקט עוד כדי שיעור, אמנם שם יש מדרון הנסגר בדלתים ובריח והדלתים הם ראויות לינעל ובאנו לידי מחלוקת הפוסקים או״ח שס״ד ס״ב, ודעת היש אומרים שם אע״פ שאינן ננעלות אבל צריך שיהו ראויות לינעל היא דעת הרמב״ם בפרק י״ז ה״י, וקרוב אצלי לאמר דלא פליגי אלא ברשות הרבים מן התורה, משא״כ בכרמלית כ״ע מודים דבראויות לינעל סגי, וכן כתב רש״י בפירוש שם דף ו׳ ע״ב ד״ה אבולי דמחווא שערי העיר מכוונים זה כנגד זה והיו בה ששים רבוא אם כן בנ״ד לית דין צריך בושש, דמדרון זה הסגור בדלתים אשר ראויות הן לינעל איננה פירצה.

ועל התל עוברים גשרים ובקעי בה רבים הן ע״י הילוך בני אדם ועגלות הן ע״י מסילות הברזל ובאנו לעיקר השאלה, אשר כבר הלכו בה נמושות, אם אתי רבים ומבטלי מחיצתא.

בתל העשוי בידי שמים דעת התוספ׳ במכילתין כ״ב ע״ב ד״ה דילמא מעלות ומורדות קאמרת, דגם אליב׳ דרבנן מחיצה שאינה עשויה בידי אדם אינה חשובה מחיצה כולי האי ואפילו רבנן מודי דאתי רבים ומבטלין מחיצה והתוס׳ יחידאי הן בהך שמעתתא וכל הפוסקים הראשונים לא חיישין להביא שיטתם רק המג״א חש להחמיר וגם הוא כמעט דוחה דעתם מהילכתא לאמר דמה שכתבו התוס״ דאתי רבים ומבטלין מחיצה, היינו דוקא בששים ריבוא בוקעים בה ולקמן נחזה ונתבונן אודות שיטת תוס׳ זו החמורה מכמה אנפין.

ובעת אנו דנין על תל שלנו, אשר הוא מחיצה הנעשית בידי אדם ובזה כ״ע מודים דלא אתי רבים ומבטלין מחיצתא, דהלכתא כחכמים, דסבירא להוא אינו צריך לסלק דרך רשות הרבים לצדדין והודיעוך כוחן של מחיצות, וכר׳ אלעזר, וכאן וסבירא ליה. (דף כ״ב ע״א.)

איברא דדברי הרמב"ם בזה צריכין עיון גדול והקשה הרשב"א שרבינו הגדול סותר את עצמו בפסק זה ומזכה שטרא לבי תרי. בפ' י"ד הל' א' מהל' שבת פסק כר' יוחנן ירושלים אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רה"ר, משמע בהדיא שדעת הרמב"ם לפסוק כר' יוחנן נגד ר' אלעזר וכר' יהודה נגד חכמים דסבירא ליה במשנתנו אם הי' דרך רה"ה מפסקתן יסלקנה לצדדין, ובפ' י"ו הל' ל"ג כתב וז"ל הזורק מרה"ר לבין הפסין חייב, הואיל ויש בכל זוית וזוית מחיצה גמורה שיש בו גובה עשרה יותר מארבעה על ארבעה, והרי הריבוע ניכר ונראה ונעשה כל שביניהם רה"י ואפילו היו רבים בוקעין ועוברין בין הפסין לא בטלו המחיצות והרי הן כחצירות שרבים בוקעין בהן והזורק לתוכו חייב, וזו ממש שיטת רבי אלעזר דף כ' ע"א דשם איתא אמר רבי אלעזר הזורק לבין פסי הביראות חייב ופריך הש"ס פשיטא אי לאו מחיצה היכי משתרי ליה למלאות, לא צריכא דעבד כעין פסי ביראות בהר"ר וזרק לתוכו חייב, הא נמי פשיטה, אי לאו דבעלמא מחיצה היא, גבי בור היכי משתרי ליה לטלטל, ותירץ לא צריכא אע"ג דקא בקעי בה רבים, ומאי קמ"ל דלא אתי רבים ומבטלי מחיצתא, הרי' בפיר' פסק הרמב"ם כר' אלעזר דלא אתי רבים ומבטלין מחיצתא, ואומר אני דלאו גושפנקא דמלכא חתים על האי קושיא, גם כי בסדר מעשה רוקח הקשה אותה בשם הרשב"א (כאשר ראיתי בספר קונטרס פסי ביראות אשר חיבר כבוד הרב הגאון המובהק מהו' צבי פלאטא זצ"ל אשר סמך את ידיו עלי להרשני להוראה) ודברי רבינו הגדול נכונים וברורים למבין, כדאיתא שם בש"ס ורמי דר' יהודה אדר' יהודה, ורמי דרבנן אדרבנן, דתני' יתר על כן אמר ר' יהודה, מי שהיה לו שני בתים משני צידי רה"ר, עושה לו לחי מכאן ולחי מכאן או קורה מכאן וקורה מכאן ונושא ונותן באמצע, אמרו לו אין מערבין רה"ר בכך, קשיא דר' יהודה אדר' יהודה, קשיא דרבנן אדרבנן, דרבי יהודה אדרבי יהודה לא קשיא, התם דאיכה שתי מחיצות מעלייתא, הכא ליכא שתי מחיצות מעלייתא, דרבנן אדרבנן נמי לא קשיא, הכא איכא שם ארבע מחיצות התם ליכא שם ארבע מחיצות, נמצא לפי זה ס"ל לרבנן דהיכא דאיתא ארבע

דיומדין ברה"ר כהלכתן, אע"ג שדרך רה"ר מפסקתן, כיון דשם ד׳ מחיצות איכא, הזורק לתוכו חייב מן התורה, ורה"י גמורה איקרי וגם כי לא התירו לטלטל לתוכה היא חומרא מדרבנן, ולעולי רגלים התירו את דטילטול, והם אמרו והם אמרו, מה שאין כן במחיצות שלימות, אם יש כהן פירצות גדולות מעשר או דלתות אשר אינן ננעלות בלילה, דעלייהו רטיא תורת רה"ר מדאורייתא.

וארווח לנו בזה דיפה פסק רבינו כר"א, ואעפ"כ אם דלתות ירושלים אינן ננעלות בלילה, ודלתות אלה מסתמא מפוזרות הנה בכל צידי העיר, וא"כ נפרצה העיר מכל צדדיה ואין כאן שם ד׳ מחיצות וחייבין עליה משום רהר"ר.

ומה נמלצו דבריו שכתב, הרי הריבוע ניכר ונראה, דהיינו שנעשה ונגמר שם ד׳ מחיצות.

וכד תעיין היטיב בפי׳ י"ד תראה בבירור דפסק לגמרי כר׳ יוחנן וז"ל שם וכן מקום שמוקף ד׳ מחיצות גובהן עשרה וביניהן ארבע על ארבע או יתר על כן, אפילו יש בו כמה מילין, אם הוקף לדירה כגון מדינה המוקפת חומה שדלתותיה נעולות בלילה וכו׳ כולן רה"י גמורה הן ובדיוק כתב דאם ננעלות רה"י הן ולא כתב שאם אינן ננעלות רה"ר הוי׳, כלישנא דש"ס, דרק אז הוי כרה"ר, אם הפרצות המה בכל רוחות העיר כאשר ביארנו.

ועוד אעורר את לבב הקורא למידק למה כתב הרמב"ם מדינה המוקפת חומה, ור׳ יוחנן בירושלים קמיירי ולא במדינה, ובפרט אחר שידועה שיטת רבינו, דמדינה היינו גבולין, וירושלים היינו בכלל מקדש כדאיתא ביו"ט שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין ולא במדינה.

ולולי דמסתפינא הייתי אומר דהא דאמר רבינו שדלתותיה ננעלות בלילה, לאו בתורת ביטול מחיצות קאתי עלי׳, אלא בתורת היקף לדירה, וכן משמע מדבריו דדייק ואמר אם הוקף לדירה כגון מדינה המוקפת חומה שדלתותיה ננעלות בלילה, ואם כנים אנחנו בזה מסולקת מרבינו קושי׳ עצומה של בעל כסף משנה שם במקומו דאיך פסק הרמב"ם דאם ננעלות בלילה רה"י גמורה הן, והלא בפי׳ איתא במכילתין דף ק"א אמר ר׳ מאיר רה"ר ומהדרו רבנן כרמלית, דאמר רבה בר

בר חנן אמר ר׳ יוחנן ירושלים אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רה״ר, הרי לפניך בפירוש דאם ננעלות, כרמלית הוא דאיכא רה״י ליכא.

ולפי דרכנו הא הרמב״ם לא איירי כאן כלל מהא דאמר ר׳ יוחנן ולא איירי כלל מירושלים אלא רצה להודיענו כח היקף לדירה, דאפילו יותר מבית סאתים ואפילו כמה מילין אם הוקפו לדירה רה״י גמורה הן.

היוצא לנו מזה דלהרמב״ם לא אתו רבים ומבטלין מחיצות אפילו מחיצות גרועות, כיון דשם ד׳ מחיצות אית להוא, וקיימא ליה כרבנן דר׳ יהודה, דשם ד׳ מחיצות גרועות, כגון פסי ביראות, מעולות הן משתי מחיצות שלימות, וגם כי ניחא תשמישתיה, ומה שהקשו התוספ׳ כ״ב ע״ב ד״ה ואיזהו שבילי בית גלגול דלמה לי׳ לדבי ר׳ ינאי להתנות כל שאין עבד יכול ליטול סאה של חיטין וירוץ לפני סרדיוט, כיון שמתלקט עשרה מתוך ארבע ממילא הוא רשות היחיד, ותרצו התוספות דבעינן שלא יהיה ניחא תשמישתיה, שלא יהי׳ עשוי כעין מדרגה דלא תהיה מחיצתא נדרסת, וצריכין אנו למימר דכל עיקר הקושי׳ אינה אלא לר׳ יהודה ואליביה תירצו מה שתירצו, אבל אליבא דרבנן והוא אליבא דהלכתא אמנם כן אם מתלקט התל עשרה מתוך ארבע, אין כאן עוד בקיעת רבים ואין צריך עוד להתנות כדהתנה דבי׳ ר׳ ינאי דלא ניחא תשמישתיה כלל, ואדרבה גם אם ניחא תשמישתיה לא אתו רבים ומבטלי מחיצתא, או כלך בדרך זו דהתוספ׳ לשיטתם קא אולי דמחיצה בידי שמים אף רבנן מודים דבקיעת רבים קא מבטלת מחיצה, ושבילי בית גלגול בלתי תפונה מחיצות בידי שמים קא הווין, אבל מכל מקום מחיצה בידי אדם לא אתו רבים ומבטלי מחיצתא.

~~~~~~~~~~~~

ומעתה נבוא לידי שאלה השניה אל צרוף עמודי הטעלגרף והטעלפון.

הנה בשאלה זו כבר דשו בה קמאי והסכימו להתיר הלא הם הגאונים בעל חסד לאברהם, בעל מאמר מרדכי, בעל נפש חיה, בעל שואל ומשיב בעל דברי מלכיאל, בעל אבן
~~~~~~~~~~~~

יקרה והגאון מהרש"ם זצ"ל אב"ד דק"ק ברעזאן, וטרם נערוך דברותינו לעיקרא דדינא נעבור פרשתא דא ומטילא רווחא שמעתתא.

גרסינן במכילתין דף י"א ע"א ואף ר' יוחנן סבר להא דרב דאמר רבין בר אדא א"ר יצחק מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ד' קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה עליהם, ובא מעשה לפני חכמים והתירו לו לענין כלאים, ואמר ר"ל כדרך שהתירו לו לענין כלאים כך התירו לו לענין שבת, ר' יוחנן אמר לכלאים התירו לו, לענין שבת לא התירו לו. במאי עסקינן, אילימא מן הצד, והאמר ר' חסדא צורת הפתח שעשאה מן הצד לא עשה ולא כלום, אלא על גבן וכמאי, אילימא בעשר בהא לימא ר' יוחנן בשבת לא, אלא לאו ביתר מעשר, לא לעולם בעשר ומן הצד, ובדרב חסדא קמפלגי עכ"ל הש"ס.

והקשו המפרשים למה לא השיב הש"ס בפשיטות דליכא ראי' כלל דר' יוחנן סבירא לי' כרב, הלא כשנעץ ארבעה קונדיסין ומתח זמורה עליהם, מ"מ פרוץ מרובה על העומד, ואין לך פרוץ מרובה על העומד גדול מזה דכולו פרוץ קא הויא (ולדעת איזה מן הראשונים ע"ב נקרא שם צורת הפת' בזו פאה, מפני שכולו פרוץ, ורק זמורה על גבה, ולפאת שדה קצודה מדמינן לה) וא"כ אולי טעמא דר' יוחנן הוי משום פרוץ מרובה על העומד, ולא חש להאי מימרא דרב כלל, ותי' בקרבן נתנאל דד' יוחנן וודאי איירי בעומד מרובה על הפרוץ דאל"כ אף ריש לקיש מודה, כדאיתא בירושלמי כלאים פ"ד הובא ברא"ש כאן סי' י"ג, אמר ר' זעירא מודה ר"ל לענין שבת, שאין פיאה מתרת ביותר מעשר, והא דאמר ר"ל כאן כדרך שהתירו לו לענין כלאים כך התירו לו לענין שבת לא בד' דפנות איירי כי אם בב' מחיצות שלימות דב' מחיצות לענין שבת הוי כד' מחיצות לענין כלאים כדעת הריצב"א בתוס' ד"ה אילימא בעשר וכבר כתב הריטב"א במכילתין דאין דעת הריצב"א מקובלת על הלב והוא דוחק רב, כאשר יראה המעיין בסוגיתנו.

ונראה לישב קושי' הנ"ל בדרך היותר פשוטה, דהלא אמר ר' יוסף לעיל, מדברי רבינו, דהיינו רב, נלמד חצר שרובה

פתחים וחלונות אינו ניתרת בצורת הפתח, מאי טעמא, הואיל ויתר מעשר אוסר במבוי, ופרוץ מרובה על העומד אוסר בחצר, מה יותר מעשר האוסר במבוי אינו ניתר בצורת הפתח, אף פרוץ מרובה על העומד האוסר בחצר אינו ניתר בצורת הפתח ודחק הש"ס למימר דמשום דהקילו בפרוץ מרובה על העומד אצל פסי ביראות לדברי הכל, לא חמור פרוץ מרובה על העומד כל כך כפרוץ יותר מעשר, ומוקי ברייתא דדפנות שרובם פתחים וחלונות בפיתחי שימאי ומכל זה נראה דברור לי' להש"ס דפרוץ מרובה על העומד הוא מכשול יותר קטן מפרוץ יותר מעשר.

נמצא לפי זה אם אמנם ר' יוחנן ס"ל דצורת הפתח לא מהני בפרוץ מרובה על העומד, ממילא מוכח דס"ל גם כרב דצורת הפתח לא מהני יותר מעשר, וזהו פשוט וברור.

ולי נראה להקשות דלמה לא השיב הש"ס לעולם לא ס"ל ר' יוחנן כרב, והא דאמר דלענין כלאים התירו לו, היינו טעמא, משום דהאי שדה הויא פרוצה מכל ד' רוחותיה ונראה לו כקולא יתירה לומר לענין שבת החמורה דצורת הפתח מהניא לכל רוחותיה, וכן כתב הרא"ש בסי' י"ג דדין זה דנעץ ד' קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה על גביהן הוכיח לנו את החידוש הגדול הזה, דצורת הפתח מהניא אף מד' רוחות עיין שם, אבל מצד אחד יש לומר דמודה ר' יוחנן דצורת הפתח מהני אף ביותר מעשר?

ולפי חומר הקושי' נראה לישב בהקדמת הנחה זאת. הלא קא חזינן דר' יוחנן מחלק בין מחיצות כלאים למחיצות שבת, דלענין כלאים התירו לו, ולענין שבת לא התירו לו

ואען ואומר, דבדינא דמחיצות אשר אנו ילפינן ממשכן שפיר יש לומר דנוהגין בשבת ואינן נוהגין בכלאים, אך באותן דיני מחיצות אשר אינם נובעים ממקור דוגמת המשכן, אלא מסברא בעלמא, אין כאן מקום לחלק בין שבת לכלאים, אם כן אי אפשר לומר דטעמא דר"י הוי משום דצורת הפתח לא מהניא לסתום פרצות ד' רוחות דא"כ למה התיר בכלאים, דלא מצינו בשום מקום בש"ס שילמדו דין זה ממלאכת המשכן.

וכי תימא והלא הש״ס מחלק לענין צורת הפתח יותר מעשר בין כלאים לשבת, ומחמיר בשבת ומקיל בכלאים, תדע דזה אינו ואדרבה היא הנותנת, דלפי שטת רב, חכמים לא למדוהו אלא מפתחו של היכל דפתחו של היכל גבהה עשרים אמה ורחבה עשר אמות, נמצא לפי זה כל דין עשר אמות אנו למידין מן המשכן, ולפי הנחתינו בזה יפה יש לחלק בין כלאים לשבת.

ולא רק דין פרצת יתר מעשר אנו למידין ממשכן, אלא לפי התוס׳ במכילתין דף ב׳ ע״ב ד״ה איבעית אימא גם דין צורת הפתח מין הצד אי מהניא יש ללמוד ממשכן, דהקשו שם התוספות מאי פריך, שאני פתח החצר, דהוי צורת הפתח שהכלונסות היו על גבי ווי העמודים שהקלעים תלוין בהם, ותירצו דהוי צורת הפתח שעשאה מן הצד.

ולפי זה יש לאמר פה דבר נאה ומקובל דהיינו דיש המשך פנימי בין דין צורת הפתח ביותר מעשר ובין דין צורת הפתח מן הצד שהם נראים כרחוקים ומרוחקים כרחוק מזרח ממערב.

אם כנים דברי התוספ׳ דבמשכן היתה צורת הפתח מן הצד, וצורת הפתח מן הצד לא כלום הויא, ממילא לא היתה במשכן צורת הפתח כלל, ואין להוכיח ממשכן דצורת הפתח יותר מעשר לא מהניא, אבל אם צורת הפתח מן הצד הויא צורת הפתח ולא כדעת רב חסדא, ממילא מוכח דצורת הפתח יותר מעשר לא מהניא כדעת רב ולפי זה לדעתי זאת עיקר כוונת התרצן, לא לעולם בעשר, ומן הצד, ובדרב חסדא קמפלגי, דר׳ יוחנן ס״ל כרב חסדא, וא״כ צורת הפתח מן הצד לא מהניא ולא מידי, וממילא לא יכול לסבור רב יוחנן כרב בענין צורת הפתח ביותר מעשר.

וא״כ כוונת הש״ס עמוקה היא מאד לא רק לומר דאפשר דר׳ יוחנן לא ס״ל כרב ואין כאן הוכחה לזאת, דאדרבה הוכחה יש כאן לאידך גיסא דר׳ יוחנן לא יכול לסבור כרב מדסבר כרב חסדא —. ושוב יפה ויפה חולק בין כלאים לשבת דגם הא דצורת הפתח אינו מועיל ממשכן גמרינן ליה.

ואם כנים אנחנו בזה, מיושבת קושי׳ עצומה אשר הקשו אותה כל גדולי המפרשים, דכאשר כבר ביארנו,

בירושלמי איתא בפירוש דמודה ר״ל לענין שבת שאין פיאה מתרת יותר מעשר ודברי ירושלמי אלו סותרים מהיפך להיפך לדברי הש״ס שלנו, דאמר ר״ל כדרך שהתירו לו לענין כלאים כך התירו לו לענין שבת, ולפי דרכנו כיון דמסיק הש״ס כאן דר׳ יוחנן סבירא לי׳ כרב חסדא ור״ל לא סבירא לי׳ כרב חסדא, א״כ ס״ל דצורת הפתח מן הצד מועלת, א״כ ממשכן גטרינן דצורת הפתח ביתר מעשר לא מהניא, נמצא לפי זה לא רק לגמרא דבני מערבא אלא גם לש״ס שלנו מודה ר״ל ביתר מעשר דלא הוי צורת הפתח.

ואביא ראי׳ לזה מלישנא דש״ס, לא לעולם בעשר, ומן הצד, ובדרב חסדא קמפלגי, וכד דייקת היטיב, למה לא אמר הש״ס לעולם ביותר מעשר ומן הצד, אם באמת ר״ל סבירא ליה דגם ביתר מעשר מהניא צורת הפתח, אלא וודאי דגם לש״ס שלנו מודה ר״ל ביותר מעשר דלא מהניא צורת הפתח מדלא סבירא ליה כרב חסדא, ודיק כי עמוק הוא.—

ותדע דכל עיקר דין צורת הפתח מן הצד במחלוקת שנוי הוא בין גדולי הראשונים, אשר טימיהם אנו שותים, דרש״י כמעט יחיד הוא בפירושו כי מן הצד היינו שמתח הזמורה מזה לזה באמצעיתו ולא על ראשיהם וזה לשון רבינו בד״ה מן הצד ולשונו מורה בפומבי שלפי דעתו דוקא באמצעיתו הוא דפסל צורת הפתח מן הצד אבל למעלה סמוך לראש הקנה, אעפ״י שלא מתח הזמורה על גב הקנה דוקא לא איכפת לן בזה, ונמצא לפי״ז צורת הפתח שנעשה ע״י לחיי הטעלעגראף כשירות הם גם אליבא דרב חסדא, רק שהריטב״א כתב וז״ל ומיהו מה שפירש רש״י ז״ל שנתן הקנה באמצעיתן לאו דוקא, דא״כ למה ליה לאקומא בשנתן על גבן, נאמר אפילו מן הצד וכשהוא סמוך לראשן אלא וודאי כדפירשנו עכ״ל.—

הרי עינינו רואות שמוציא דברי רש״י מפשוטן לומר שמה שכתב רש״י באמצעיתן היינו לאו דוקא, אלא סמוך לראשן כאמצעיתן דמי׳, וכל זה מכח דקדוק דלמה אמר הש״ס על גבן אם גם סמוך לראשן כשר, וגם כי איוני כדאי להכנים ראשי בין ההרים ולהכריע חלילה בין הראשונים, מכל

מקום הלא דברי רש"י כראי מוצקים, ואדות דקדוקו של הריטב"א יש לומר בפשיטות דהיא הנותנת והיא כוונת רש"י להורות דמה דקאמר הש"ס על גבן לאו דוקא על גב הקנה כי אם גם על פני הקנה דהיינו סמוך לראשו, ואית סברא נכונה למימר דאם מתח הזמורה באמצעיתן, אין כאן עוד צורת הפתח, כי אם צורה חדשה בא לכאן, מה שאין כן אם עשה את הפאה סמוך לראש הקנה, דאז לא אבדה הפתח את צורתה. —

רבינו חננאל פירש וז"ל ובין אלו קונדיסין נעץ קנים זה אצל זה בפחות מג' טפחים כדי שתהיה כמו מחיצה ומן הצד אקרי משום שהעמיד המזוזות סמוכות להדדי, ולא עשה תקרה כלל והיינו צורת הפתח שעשאה מן הצד, נמצא לפי דעת רבינו חננאל צורת הפתח שנעשה ע"י הטעלעגראף כשירה היא גם אליבא דרב חסדא.

וקרוב לדעתי לפרש דרש"י ורבינו חננאל בזה לשיטתם אולי, דרש"י מפרש לעיל בפתחי שימאי מאי פתחי שימאי פליגי בה רב רחומי ורב יוסף, חד אמר דלית להוא שיקפי, וחד אמר דלית להוא תקרה, שאין כלום בנין למעלה מן הפתח אלא כל הפתח חלוק עד ראשו, וצורת הפתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן, ולעיל מסקינן דגם בפתחי שימאי אם ריבה בהן פתחים וחלונות כשר, ובלבד שיהי' עומד מרובה על הפרוץ נמצא לדעת רש"י אם נעץ ד' קונדיסין ונעץ בתוכן קונדיסין אחרים זה אצל זה בפחות מג' טפחים כמו שצייר רבינו חננאל, צורת הפתח כזו הויא כשירה וע"כ הי' רש"י מוכרח לטאן בפי' רבינו חננאל.

אבל רבינו חננאל לדעתי יסבור כשטתו במנחות דף ל"ג ע"ב דלית להוא תיקרה היינו פירושו מקום שהפתח שוקף שם מלמעלה אינו שוה אלא האבנים מן הכיפה אבן נכנס ואבן יוצאת עכ"ל התוספ' שם בד"ה דלית להו תיקרה ודבריהם צריכים ביאור רחב, מאחר שאמר הש"ס בהדיא דלית להוא תיקרה, למה העמיסו בכוונת הש"ס למימר דתקרה יש כאן אבל מקולקלת היא ואבן נכנס ואבן יוצאת, אלא ברור דכוונתם כמו שכתבתי דסבירא להוא דאם פתחי שימאי לית

להוא תקרה כלל אף בעומד מרובה על הפרוץ פסול הוי משום צורת הפתח מן הצד וכדעת רב חסדא.

ולפי זה מוכרחים אנו לומר דדעת התוספ׳ דצורת הפתח מן הצד כדעת רבינו חננאל ודעת רבינו חננאל בענין פתחי שימאי דלית להוא תקרה כדעת התוספ׳, דלית להוא תקרה לאו דוקא, אלא דלית להוא תקרה ושרה, כי אם שוממה באבן נכנס ואבן יוצאת.

ויש כאן איפוא בריח התכון מבריח מקצה אל קצה מדין פתחי שימאי דלית להוא תקרה לדינא דרב חסדא בצורת הפתח מן הצד, ורש״י ודעמיה דסבירו להוא בפתחי שימאי דלית להוא תקרה כפשוטו, שוב לא יוכלו לסבול פי׳ רבינו חננאל דצורת הפתח מן הצד, ורבינו חננאל ודעמיה שפירשו בצורת הפתח מן הצד מה שפירשו מוכרחים לומר דלית להוא תיקרה דפתחי שימאי לאו דוקא אלא אבן יוצאת ואבן נכנס, ווה לדעתי נכון מאד.

והרי״ף דרך אחרת עמו בפי׳ שמעתתא דרב חסדא וכתב בשם רבינו האי גאון וז״ל כגון שעשאה מצידו של כותל דהוי׳ ליה פתחי בקרן ווית ופתחי בקרן ווית לא עבדי אנשי. ופשוט וברור דלדעתי הרי״ף לחיי הטעלעגרף כשרים הם לצורת הפתח.

הקשו התוס׳ בד״ה אילימא בעשר דף י״א ע״א וא״ת הואיל ומהני צרת הפתח מכל ד׳ רוחות אם כן פסי ביראות למה הוצרכו ארבעה דיומדין, ולא הוי שרי אלא לבהמה בין לר׳ מאיר בין לר׳ יהודה, היה להם לעשות ארבעה קונדיסין וזמורה על גביהן, ולרב בעשר ולמתני׳ ביתר מעשר, וגבי שיירא נמי אמאי צריך שלשה חבלים זה למעלה מזה, והקנים פחות משלשה יעשו צורת הפתח מד׳ רוחות ותמי׳ נשגבה על התוס׳ דכל קושייתם לאו מכללא איתמר אלא בפירוש אתמר בגמרא דבני מערבא ורק אמתני׳ אתמר ולא ננד שיטת רב.

וזה נכון מאד וקרוב על השכל לומר דלרב באמת לא קשי׳ דסבירא לי׳ כר׳ יהודה דמותר להניח בין הפסין, לא כמלא שתי רבקות של שלש שלש בקר כי אם כמלא ארבע, והיינו י״ג אמה ושליש וא״כ יפה כח תקנת דיומדין מתקנת צורת

הפתח דאינו מתרת לדעתו אלא עד עשר, א״כ לרב אין להקשות, וגם אם יסבור כר׳ מאיר מה לי אם יעשה דיומדין, מה לי אם יעשה צורת הפתח וכח שניהם שוה לענין עשר דעד עשר מהני ויותר מעשר אינו מהני.

וכן במתניתין דשיירא דצריך לעשות שלשה חבלים זה למעלה מזה או קנים בפחות פחות משלשה, אין להקשות אליבא דרב דניחה לי׳ לאנשי לעשות שלשה חבלים מלעשות צורת הפתח, אשר היא מתרת רק עד עשר, נמצא לפי זה אתנא דמתני׳ איכא להקשות דס״ל אם יש לו צורת הפתח אע״פ שהוא יותר מעשר אמות אין צריך למעט, וכל זה ממש איתא בירושלמי דממתני׳ דמקיפין ג׳ חבלים איכא סיועא לרב, ולכל הפחות משמע שאין פיאה מצלת יותר מי׳ ואיך העלימו התוס׳ עיניהם מדברי הירושלמי אלה, והקשו את קושיתם בין לתנא דמתניתין ובין לרב, ובירושלמי הביא הש״ס הך מתני׳ דשיירא לסיועא דרב ולהקשות על תנא דמתני׳, וזה לכאורה קושיא עצומה על התוס׳.

ולעיקרא דדינא אדות צורת הפתח מן הצד איתא שם דבר חדש ומפליא שבירושלמי חולק על כל עיקר סברת הש״ס שלנו וסבירא לי׳ דצורת הפתח מן הצד יותר ויותר מהני מצורת הפתח שעל גבה והא לך לשון הירושלמי בפ׳ א׳ הל׳ ט׳ מעירובין אמר ר׳ זעירא מודה רשב״ל לענין שבת שאין פיאה מצלת יותר מעשר א״ר חגיי מתני׳ אמרה כן מקיפין ג׳ חבלים זה למעלה מזה אם אומר את שהפיאה מצלת יותר מעשר כמו כן חבל אחד, רבי יונה אמר ר׳ הושעיה בעי הדא פיאה אמה איתאמר מלמעלן מן הצד, אין תימר מלמעלן כל שכן מן הצד, אין תימר מן הצד הא מלמעלה לא, אין תימר מלמעלן יאות א״ר חגיי, אין תימר מן הצד לא א״ר חגיי כלום, מה נפשך אם מלמעלן הרי מלמעלן, אם מן הצד הרי מן הצד עכ״ל הירושלמי.

ואין לנו להאריך בפירוש דברי הירושלמי אלה אחרי אשר כבר העריכו לטעניתם בעל קרבן העדה ובעל פני משה במקומן ומוכח בראיה שאין עליה תשובה דלדעת ריטב״א אליבא דרש״י הירושלמי מתנגד מהיפוך להיפוך לדעת ש״ס שלנו וסבירא לי׳ דצורת הפתח מן הצד יותר מעולה מצורת

הפתח למעלה. מכיון שמן הצד אין החלל גדול כל כך כלמעלה. והפירצה נראה יותר מתוקנת מן הצד.

ובזאת נהירין לנו שבילי רש"י ורבינו חננאל ורב האי גאון והרי"ף והרמב"ם אשר כולם התנבאו בסיגנון אחד לפרש דברי רב חסדא כדי שלא יסתרו דבריו לשיטת הירושלמי, דהיינו לפרש כוונתו דמן הצד היה באמצעיתה כדברי רש"י — בלתי פי' הריטב"א אשר הם מוציאים דברי רש"י מפשוטם או שעשה מחיצות שתי לבד שנעץ ד' קונדיסין פחות פחות מג' טפחים כדעת רבינו חננאל או שעשה צורת הפתח בקרן זוית כדעת רב האי גאון והרי"ף, מ"מ הלא כולם כאחד טרחו ואמרו להשוות שטות אבות העולם מסדרי הירושלמי והבבלי כדי למעט המחלוקת, וכלל גדול הוא בידינו לאפושי פלוגתא לא מפשינן, ווה יסוד גדול ואמיץ לחזק ולשכלל את ההיתר של צורת הפתח הנעשית על ידי התעלעגרף ולא מכח איזה סברה בדויה כי אם מכח דברי גדולי הראשונים אשר יסודתם בהררי קודש בשיטה ערוכה ושלימה בגמר' דבני מערבא.

והנה הגאון בעל שואל ומשיב, וכן הגאון בעל משכנות יעקב הדו את ידם הגדולה כדי להשוות דברי הבבלי והירושלמי בדרך אחרת רחוקה מרחק רב מדרך הראשונים הנ"ל וענו ואמרו פה אחד דהא דאיתא בגמרא דבני מערבא א"ת מלמעלן כל שכן מן הצד לאו אהאי דינא דר' שמעון בן לקיש דנעץ ד' קונדיסין קאי אלא אהאי מימרא דר' זעיר' דמודה רשב"ל לענין שבת שאין פיאה מצלת יותר מעשר, דאין תימר מלמעלה שאינו מהני לענין שבת כל שכן מן הצד שאינו מהני דצורת הפתח שעשאה מן הצד לא עשה ולא כלום.

וכל דבריהם במחילת כבודם אינם אלא מתמיהים ואי אפשר להעמים אותם בדברי הירושלמי כלל דאם צורת הפתח מן הצד לא מהני מאי ק"ו זה דלא מהני אף ביתר מעשר ומי יסבור כזאת דאם פחות מעשר לא מהני משום דאין שם צורת הפתח דאהני ביתר מעשר, ונוסף על הלחץ זה הדחק נאלצו גם להפך את הגירסא פה במקומינו, וכן בסוכה פ"ק

הל׳ א׳ כגירסת הש״ס בכלאים פ״ד הל׳ ב׳ ותעיין בדבריהם ותראה ותוכח כי האמת עד לעצמו.

ולרווחא דמילתא צוינו לעשות באיזה מקומות בתחילת העיר ובסוף העיר לחיים גבוהים עשרה טפחים נעשים אצל לחיי הטעלעגראף והם מכוונים תחת הקנה העליונה ממש.

ההיתר הזה יצא מפי רבן של ישראל רבינו אליהו מזרחי בספר מים עמוקים בסי׳ כ״ה, ובהיות שהספר הזה יקר במציאות ולא נמצא אף אחד בעיר אעתיק עיקר דברי הגאון ז״ל.—

שאלה ילמדנו רבינו ראובן בא להכשיר מבוי מפולש לענין טלטול שבת וצוה ללוי לעשות צורת פתח לאותו המבוי ולמה שצורת פתח כמו שלמדתנו קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן ובלבד שיהיו הקנים מכוונים תחת הקנ׳ העליונ׳ כשבא לוי לעשות הדבר הזה לא דקדק מאמר ראובן ועשה הקנים מגיעים עד הקורה ובצד האחר תקן כראוי שעשה הקנה מכוון תחת הקורה ובצד השני חבר הקנה בצד הקורה ולא תחתיה וכשבא ראובן וראה את הקנה מחובר בצד הקורה ולא תחתיה אמר ללוי לא טוב הדבר אשר עשית ולתקן זה לקח ראובן קנה קטנה בת י׳ טפחים ותקע אותה בארץ סמוכה לקנה הפסול באופן שהיתה מכוונת זה הקנה הקטנה תחת הקורה ולא הסיר משם הקנה הפסול. ועברו אז אנשים מבני ישראל דרך שם וראו המעשה ושאלו לשמעון שהיה ביניהם עירוב זה כשר או פסול ויען שמעון ויאמר נראה לי שהוא פסול ונתן טעם ואמר אלו זה הקנה הפסול לא היה בכאן היה דרך להכשיר אחר שהקנה הקטן היה בו עשרה טפחים ומכוון תחת הקורה אבל אחר שהנה הפסול הוא סמוך לזה וכל העם העוברים ושבים אינם מביטים בקנה הקטן לקוטנו ומביטים בקנה הפסול לגודלו ולהיותו מגיע לקורה ובסבתו מביטים בקורה ומכירים בעירוב ואחר שהעירוב הוא משום היכר לעם שיאמרו שמתוך זה יכולים להוציא ולהביא בתוך עיר דלתים ובריח ולא יבאו לטעות ולהוציא מן העיר לשדות ולכרמים כמו שכתב הרב רבינו משה בר מימון זכרונו לברכה. אם כן נראה שכל זמן שהקנה פסול

שם הערוב אינו ראוי והגון אחר שהעוברים והשבים חושבים שזה הקנה הפסול הוא עצם העירוב וכל שכן אם לא ירגישו בפסלות חבור הקנה בצד הקורה שיאמרו הבאים כך ראינו ויקבעו הלכה לדורות.—

והשיב רבנו בתוך טרוצת דבריו הנשגבים ומכוונים להלכה ולמעשה וז"ל: וכן מ"ש שמעון כ"ש פתח כוו דאית ליה תרתיה רעותי א' שהקנה הא' מרוחק מן הקורה. ב' שהא' בשמים והאחר בארץ הוא שבוש בלי ספק מפני שאין כאן לא האחת בשמים ולא הא' בארץ מכיון שאין אנו משערים הקורה העליונה יורדת בקנים אלא שאנו משערים הקנים עולים עד הקורה דומיא דדפנות של סוכה שגבוהות' עשרה ואינם נוגעות עד הסכך דאמרינן גוד אסיק מחיצתה ולא שהקנה האחר מרוחקת מן הקורה מכיון ששמו קנה אחר קצר במקומו מכוון תחת הקורה וכן מה שטען עוד שמעון ואמר שאלו לא היה הקנה הפסול המרוחק מן הקורה בצד זה הקנה הקצר המכוון תחת הקורה היה דרך להכשיר אחר שהקנה הקצר היה גובהו עשרה טפחים ומכוון תחת הקורה אבל אחר שהקנה הפסול עומד סמוך לקנה הקצר וכל העוברים ושבים אינם מביטים רק לקנה הפסול לגודלו ולהיותו מגיע עד הקורה ובסבתו מביטים בקורה ומכירים בערוב ואחר שהערוב הוא משום הכר לעם שיאמרו שמתוך זה יכולים להוציא ולהביא מבתיהם למבוי ומהמבוי לבתיהם ולא יבאו לטעות בינו ובין השרות וכרמים אם כן נראה שכל זמן שהקנה הפסול שם העירוב אינו כשר אחר שהעוברים ושבים חושבים שזה הקנה הפסול הוא מעצם העירוב וכל שכן אם לא ירגישו בפסלות חבור הקנה בצד הקורה כי אז יאמרו לדורות הבאים כך ראינו בעירוב פלוני ויקבעו הלכה לדורות. גם בזה נטיו רגלי שמעון וטעה בין קורה לקורה כי הקורה שהיא להכרה בעלמא דלא ליתו לאיחלופי ברשות הרבים ושריוה בתקנתא דקורה כי היכי דליחזו ליה אינשי ולידעו דהתקנתא הוא דעבוד ביה רבנן ולא אתו לאיחלופי ברשות הרבים אינו אלא במבוי הסתום ושריוה בתקנתא דקורה כי היכי דסתום מג' רוחותיו שהוא ניתר בקורה לחודי משום הכרה בעלמא. אבל במבוי מפולש שאינו ניתר אלא בצורת פתח בראשו הא' ובלחי או

קורה בצדו השני הנה חקורה העליונה שעל הפתח אינה להיכרא בעלמא שהרי הוא מפולש וצריך סתימה מראשו האחר כדי לעשותו סתום מג׳ רוחותיו ואז יכול להתירו בלחי או קורה להיכרא בעלמא בראשו השני שצורת הפתח כולי עלמא מודו דמשום מחיצה היא ולא משום היכרא כמו הקורה שעל המבוי הסתום מג׳ רוחותיו. וכן כתב הרא״ש משם הראב״ד ז״ל דבצורת פתח כולי עלמא מודו דמשום מחיצה הוא ולא משום היכרא. חדע שהרי במבוי הסתום מג׳ רוחותיו שהכשרו בקורה לבדו אמרו שאם היה גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט משום דלהיכרא בעלמא הוא ולמעלה מעשרים אמה דלא שלטא ביה עינא פסול. אבל במבוי המפולש שצריך צורת פתח בראשו האחד אמרו אפילו אם גבוה למעלה מק׳ אמה כשר דצורת פתח למחיצה הוא ולא להיכרא. וכן כתב הרמב״ם ז״ל כמה יהיה פתח המבוי ויהיה די להכשירו בלחי או קורה גובהו אין פחות מי׳ ולא יתר על כ׳ אמה וכ׳ במה דברים אמורים שלא היה לו צורת פתח אבל אם היה לו צורת פתח אפילו אם היה גבוה ק׳ אמה הרי זה כשר עכ״ד. ואין הטעם בזה משום דעל ידי הקנים העומדים בב׳ צדי הפתח שלטא ביה עינא כמו גבי סוכה היכא שהיו הדפנות מגיעות לסכך כדאיתא בריש סוכה דהא גבי צורת פתח המבוי אפילו באינן מגיעות לסכך אם היתה הקורה העליונה שעל צורת הפתח למעלה מק׳ אמה כשרה וכיון שצורת פתח משום מחיצה הוא ולא משום היכרא כמו הקורה שעל המבוי הסתום אם כן אין אנו צריכין בה כי אם לתקן אותה כפי הדין של צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן אף על פי שאינם נוגעים בקנה העליון שאז היא כמחיצה וכסתימה מעליא אפילו אם העוברים ושבים טועים בה מאחר שאין הדבר הזה תלוי בהם כיון דלאו להכרא הוא אלא למחיצה אך מפני שלא יטעו הרואים ויחשבו שהכשר המבוי ההוא הוא בצורת פתח מן הצד ויוציאו לעז על העירוב ההוא. או שמא יקחו ממנו ראיה לדבר להתיר לדורות הבאים בצורת פתח העשויה מן הצד ראוי להוציא הקנה המרוחק מן הקורה וישאר הקנה המכוון תחתיו. זהו הנ״ל אני הטרוד והעלוב

אליה מזרחי.

והנה ברור הדבר שעיקרי יסודי היתר רבינו נבנו ראשונה על מימרא דרב נחמן דף י״א ע״ב במכילתין צריכין ליגע או אין צריכין ליגע רב נחמן אמר אין צריכין ליגע ורבינו פסק כרב נחמן כשיטת הרי״ף והרמב״ם והשו״ע ושנית סבירא לי׳ לרבינו דטעמא דרב נחמן משום גוד אסיק מחיצתא ושלישית העלה דמכיון דטעם צורת הפתח משום מחיצה ולא משום הכירא, שוב אין לנו למיחש למראית העין ולמה יאמרו הבריות דמה בכך אם לדינא הוי מחיצה גמורה ודעת אנשים לא מעלה ולא מורדת בזה כלום, ומה שמסיק רבינו בסוף התשובה דטוב לשלוף את הקנים הפסולים נראה כרור לכל ישר הולך דזה הוא רק ליתר שאת אבל לא לאמיתה דדינא, אמנם בנ״ד יש עוד חשש אשר אינו נוהג בנידון של רבינו אליהו מורחי והוא כי לחיי התעלעגרף או התעלעפן אינם עומדים בשוה כי אם נוטים אחרי דרך המלך לימין ולשמאל לפנים ולאחור לפי זה גם קנה של מעלה הוא צורת הפתח באלכסון וא״כ עלינו חובת הביאור בהאי שמעתתא דצורת הפתח באלכסון ואל תשיבני כאשר השיב לי רב גאון אחד דמשנה שלימה היא במכילתין דף י״ג ע״ב היתה של קש ושל קנים רואין אותה כאילו היא של מתכות עקומה רואין אותה כאילו היא פשוטה עגולה רואין אותה כאילו היא מרובעת הרי דעקומה רואין כאילו היא פשוטה דאין תשובה זו מספקת כלל אחרי שהחלטנו לעיקרא דדינא דבתורת צורת הפתח קאתינא עלוי׳ ולא בתורת היכירא כאשר האריך להוכיח הרא״ם ז״ל.

וכן מוכרחים אנו לומר גם בלתי היתר קנים הנוספים דאם בתורת היכירא קאתינא עלוי׳ נפל כל עיקר היתר לבירה דלחי עומד מאליו כשר דפסקינן ביעל קגם דאביי נגד רבה כידוע אבל הקורה המונחת מאליה פסולה א״כ אין לנו לדון מדינא דקורה אשר נשנה במשנתינו אדינא דצורת הפתח כלל וכלל לא, ומכ״ש שאין לנו לדון מקולות הנאמרו בתקרה, וכל משנתנו בקורה נשנת, אך כבר העירו הגאונים בעל משכנות יעקב ובעל שערי ציון דמקור דין זה נובע מהמשך דברי הש״ס דף י״א ע״ב בענין מחלקת דרב נחמן ורב ששת וז״ל הש״ס שם אשכחיה ר׳ ששת לרבה בר שמואל אמר לי׳ תני מר מידי בצורת

הפתח א"ל אין תנינא כיפה ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרין ושוין שאם יש ברגליה עשרה שהיא חייבת אמר אביי הכל מודים אם גבוה עשרה ואין ברגליה שלשה אי נמי יש ברגליה שלשה ואין גבה עשרה ולא כלום כי פליגי ביש ברגליה ג׳ וגבוה עשרה ואין רחבה ד׳ ויש בה לחוק להשלימה לארבעה ר׳ מאיר סבר חוקקין להשלים ורבנן סברי אין חוקקין להשלים א"ל אי משכחת להו לא תימא להו לבי ריש גלותא ולא טידי מהא מתניתא דכיפה.

ומקום הניחו לי הגאונים להתגדר בו ולהוכיח מדברי הש"ס האלה בראיות ברורות בדרך חדשה כי צורת הפתח באלכסון כשרה היא אליבא דשתי הלשונות ברש"י ואליבא דרמב"ם ואליבא דבעל המאור, ומהחונן דעה אבקש עזר שלא אכשל בדבר הלכה.

בפירוש רש"י יש כאן שתי לשונות בנויות על שתי גרסאות הש"ס האחת אמר אביי הכל מודים גבוה עשרה ואין ברגליה שלשה וכו׳ והשניה ואמר אביי הכל מודים וכו׳ לפי לשנא קמא פי׳ רש"י לפרושי פלוגתיהו דר׳ מאיר וחכמים אתא ולפי לשנא אחרינא מפירושא דאביי ילפינן דאין צריכין ליגע וצריכין אנו למשכוני נפשא ולהעמיק את העיון היטב מהו זה ומאיזה טעם לפי פירוש הראשון יש כאן ראיי׳ לדברי רב נחמן מעיקר הברייתא וללישנא אחרינא מעיקר הברייתא אין כאן ראייה ורק מפירושא דאביי ילפינן דאין צריכין ליגע.

ואומר אני דהיא הנותנת, אם נאמר דצורת הפתח באלכסון כשרה אין כאן עוד ראי׳ מעיקר הברייתא כלל, דמה ששנינו שם ושוים שאם יש ברגליה עשרה שהיא חייבת אין להוכיח מזה דטעמא משום דאין צריך ליגע, אלא הטעם פשוט וברור דמיד כשמתחלת הכיפה להתעגל מתחלת התקרה עליונה והוא נוגעת במזוזות וממילא מתחייבת במזוזה ואין כאן שום הוכחה לשיטת רב נחמן ואין כאן שום התנגדות לשיטת רב ששת, ומאחר שהביא הש"ס ברייתא זו בתור ראי׳ לדברי רב ששת ממילא נשמע דסבירא ליה להש"ס בלשנא קמא דצורת הפתח באלכסון פסולה היא ואז אין לחייב כיפה במזוזה, גם אם יש ברגליה עשרה, רק אם נחליט כרב נחמן דאין צריכין ליגע.

מה שאין כן ללישנא בתרא דגרסינן ואמר אביי ומפירושא דאביי ילפינן דאין צריכין ליגע, ומיטלא פשיטא להש"ם דמברייתא עצמה ליכא סיוע לרב נחמן משום דסבירא ליה צורת הפתח באלכסון כשרה, ורק מפירושא דאביי יש להביא ראי' נכונה דכי פליגא ר' מאיר וחכמים ביש ברגליה ג' והכיפה מתחלת להתעגל ביתר מג' וגבוה עשרה דהיינו מקרקע עד סוף העיגול גבוה עשרה ואין רחבה ארבעה דהיינו מתחילת העיגול אין רחבה ארבעה, וכל עיקר מחלוקת אם נאמר חוקקין להשלים או לא כדי שתהי' רוחב ארבעה כבר מתחילת העיגול, ואז לדברי שניהם אין הכשר אלא לשיטת ר' נחמן דאין צריכין ליגע דאל"כ אף אם חוקקין להשלים ברוחב ד' מ"מ העיגול מפסיק בין התקרה העליונה למזוזות ולר' ששת אין כאן חיוב מזוזה כלל, א"כ מטילא ללישנא בתרא צורת הפתח באלכסון כשרה לדברי הכל דאל"כ מברייתא עצמה בלתי פירושא דאביי הוי לי סיוע לרב נחמן, והוא כפתור ופרח.

אך עדיין לא שקיטנא ועדיין לא נמצא מנוח דלפי זה אם כנים אנחנו בדברינו לפי לישנא קמא דרש"י צורת הפתח באלכסון פסולה קא הוי, ע"כ אמינא מלתא חדתא ותקותי תאמצני שתהי' מלתא דתתקבל דלעולם גם ללישנא קמא צורת הפתח באלכסון כשרה הוי ואעפ"י כן יש להביא ראיה מגופא דברייתא כדברי רב נחמן דאין צריכין ליגע ומה שהוכחנו דאין כאן ראיה דאילו טעמא דשוין שניהם בגובה עשרה טרם התחלת העיגול ומשום צורת הפתח באלכסון דכשירה הויא על זה יש להשיב על פי האמת דוה לשון רש"י ז"ל בד"ה חייבת דהא יש בה עשרה גובה ברוחב ארבעה ואפילו כל העיגול סתום נשאר שם שיעור פתח כשר, אלמא אין צריכין ליגע דהא הכשירה דפתח ברגליה היא ועיגול מפסיק בין תקרה העליונה למזוזות וקתני חייבת נמצא לפי זה סבירה לי' לרבינו דלכולה עלמא לא סגי בגובה עשרה כי אם צריכנא עוד ברוחב ארבעה ומה אהני לן עוד אם גם צורת הפתח באלכסון כשירה מכל מקום בהאי דוכתא דמגיע האלכסון אל המזוזה לא הויא רוחב ארבעה וא"כ צריכנא להכשירא דתקרה העליונה, ומכיון דהעיגול מפסיק בין המזוזות להתקרה,

ממילא נשמע דאין צריכין ליגע, ומה נמלצו ומה נעמו דברי רבנו ששנה וכתב דהא הכשירא דפתח ברגליה היא דהיינו רק ברגליה ששם היתה רוחב ארבעה ורק ארבעה בצימצום, וא"כ ממילא במקום שהתחיל להתעגל נחסר שיעור ארבעה ועל יסוד זה קמה ונצבה גוף וראיה לעיקר דברי רב נחמן.

וארווח לן בזה לדינא בעו"ה כי גם ללישנא קמא צורת הפתח באלכסון כשירה הויא אם יש לה שיעור רוחב ארבעה ואם כן אין אנו מוכרחים לאמר עוד כי ההיתר אשר נעשה בנידון דידן בלחיי הטעלעגראף וקנים בצידן הוא במחלוקת דלישנא קמא ולישנא בתרא דרש"י שנוין ויהיה תלוי בגירס' הש"ס, כי אם לשתי הגירסאות ולשתי הלשונות אליבא דרש"י התקנה הזאת אשר נעשה תהי' תקנה נכונה ובריאה לעיקרא דדינא.

ואחרי הדברים והאמת האלה נוראות נפלאתי על אדונינו השליט והמשביר אשר הביא בית היוסף בהל' מזוזות סי' רפ"ו דלדעת רש"י אפי' אין שם שתי מזוזות כלל אלא שמתחילה מתחיל להתעגל אם יש בה עשרה ברוחב ד' חייב וכן כתב הש"ך שם סק"ב דלפירוש רש"י אפילו אין שם אלא ב' מזוזות כלל אלא מתחיל להתעגל מן הארץ אפי' הכי חייב אם יש י' ברוחב ד' עכ"ל הש"ך וכן הט"ז שם ס"ק ב' כתב וז"ל אבל לרש"י אף העיקום הוא מן צירוף בגובה י' טפחים כל שיש בחללה ד' טפחים ואפי' הוא מתחיל מן הארץ להתעקם וכל דבריהם נשגבו ממני ולא זכיתי להבינם וגם המתקתי סוד אדות זה עם איזה גדולי ישראל ולא מצאו פתרון לחידתי, דהלא בפירוש כתב רבינו רש"י ז"ל היפך דברי בית יוסף והט"ז והש"ך בד"ה ושוין שאם יש ברגליה עשרה כתב רש"י בדברים ברורים נעלים על כל תפונה קודם שיתחיל לעגל ומה שכתב אחרי כן בד"ה חייבת דהא יש בה עשרה גובה ברוחב ארבעה ואפילו כל העיגול סתום עכ"ל ולדעת הב"י ודעמיה כוונת רבינו לומר אפי' כל העיגול סתום, דהיינו אם העיגול מתחלת מן הקרקע אין אפשר לומר כן הלא בפירש כתב רבינו באותו דיבור קודם שיתחיל לעגל וממילא האי דמוסיף לפרש אפי' כל העיגול סתום כוונתו בזה אפי' כל העיגול למעלה מן עשרה סתום וראי' גמורה ונצחת אשר אין עליה תשובה

לדעתי דברי רש"י ביומא דף י"א ע"ב בד"ה ושוין שיש ברגליה עשרה פי' רבינו כמו במכילתין וז"ל קודם שיתחיל העיגול ותתמעט רחבה שחייבת שאפי' שהכל סתום מעשרה ולמעלה יש שיעור פתח בגובהה עשרה ברוחב ארבעה הרי לך בהדיא דרש"י ס"ל בזה כרמב"ם ולית כאן מחלוקת כלל ודברי הב"י והש"ך והט"ז קשים להולמם וצריכים נגר ובר נגר ויפרקם.—

אמנם בזה יש מחלוקת בין רש"י ורמב"ם דרש"י ס"ל דוודאי רוחב ארבעה בעינן ולא רק גובה י' סגי להכשר מזוזה והרמב"ם לא ס"ל דברי אביי להלכתא כלל דצריך רוחב ארבעה כי אם בגובה עשרה סגי וא"כ לפי מה שפיארנו באר היטיב אם אין אנו צריכים ברוחב ארבעה אין עוד ראי' בדברי הברייתא ושוין שאם יש ברגליה עשרה חייבת לדינא דרב נחמן כלל, וא"כ לקושטא דמלתא ברייתי' זו רצתה להודיענו דצורת הפתח באלכסון כשרה היא, וזאת עיקר מגמת הברייתא לדעת הרמב"ם.

ובדי' להוק כל זה ביתד בל תמוט אציגה לפניך לשון רבינו בעל המאור והם יאירו לנגדנו להבין גם עומק דברי הרמב"ם ז"ל בעל המאור וזה שכתב הרי"ף והילכתא כרב נחמן דתניא כוותיה מאי היא דתניא כיפה רבי מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרין לדידן לא תליא הא בהא ומילתא באנפי נפשה גרסינן לה אשכחיה רב ששת לרבה בר שמואל אמר ליה תני מר מידי בצורת הפתח וכו' עד סופה ורבנן סברי אין חוקקים להשלים ואין ענין בזה למה שחלקו רב נחמן ורב ששת ואדרבה כרב ששת מסתברא משום דקיימא לן כוותיה באיסורי ויש ספרים שמשלימין בה א"ל אי משכחת להו לחבראי לא תימא להו ולא מידי ובוודאי שגירסא זו מסייע לדברי הרי"ף ז"ל אלא אנו אין גורסין אותה ואינה מצויה בכל הספרים המצויין אצלנו אודות סוף דברי בעל המאור בענין הגירסא אם משכחת להוא לחבראי לא תימא להוא ולא מידי תעיין בספר דקדוקי סופרים ותוכן דבריו שהברייתא דכיפה איך לה נגיעה כלל לדינא דנגיעה עד כי באמת פסק רבינו כרב ששת דצריך ליגע — ושוין שאם יש ברגליה י' חייפת במזוזה ולענין רוחב ארבעה לרש"י כדאית ליה ולרמב"ם

כדאית ליה אבל בין לרבי מאיר בין לחכמים מודים דצורת הפתח באלכסון כשרה.—

מעתה נהירין לנו שבילי הרמב״ם שגם הוא לא גרס ואמר אביי כי אם אמר אביי וגם לא גרס האי דאם משכחת להו לא תימא להוא לריש גלותא ולא מידי מהא מתנית׳ דכיפה כדעת בעל המאור ואעפי״כ הוא פסק כר׳ נחמן ולא מטעם סיוע דברייתא, דלדעתו אין כאן סיוע ואין ענין כיפה לדין נגיעה ואולי כרב נחמן ס״ל מטעם דרבינו אליהו מזרחי משום גוד אסיק מחיצתא, ומאחר שהרמב״ם ס״ל דאין צריך רוחב ארבעה כאשר הערנו וס״ל ג״כ דצורת הפתח באלכסון כשירה ממילא לדעתו אין כאן שום ראיה מכיפה לדינא דנגיעה כי הלא האלכסון נוגע במזוזות ואין צריך לצרף כלל תיקרה עליונה ומאד ינעמו דבריו בפר׳ ו׳ מהלכות מזוזה הל׳ ד׳ בית שיש לה מזוזה מכאן ומזוזה מכאן וכיפה כמין קשת על שתי המזוזות במקום המשקוף אם יש בגובה עשרה טפחים או יתר חייב במזוזה אם אין בהן עשרה טפחים פטורין מפני שאין לה משקוף והקשה הכסף משנה שם צ״ע שאם הכיפה חשוב משקוף אפילו אין גובה המזוזות עשרה טפחים ליתכשר ואם אין הכיפה חשוב משקוף כי הוי המזוזות גבוהות עשרה טפחים מאי הוי, אטו גובה המזוזות משוי לכיפה משקוף, וכבר תירץ הט״ז דוודאי אם יש כאן גביה עשרה יש כאן חיוב מזוזה דהכיפה חשובה כצורת הפתח מה שאין כן אם אין בגובה עשרה שוב אין כאן צורת הפתח ואין אתה יכול לעשות מהעיקום מזוזות וגם משקוף ואמנם כן היה יכול רבינו הרמב״ם ליהובי טעמא אם אין בו עשרה טפחים פטור מפני שאין לה מזוזות עכ״ל הט״ז והוספתי קצת ביאור א״כ נראה אף לדעתו הרמה הרמב״ם ס״ל דצורת הפתח באלכסון כשר אם המזוזות יש בהן גובה עשרה טפחים וזאת היה גם דעת בעל המאור לדינא רק שהוא פוסק כרב ששת והרמב״ם פוסק כרב נחמן וכן השו״ע אחריו אמנם שניהם ס״ל דאין כאן המשך פנימי בין הברייתא וכל שקלא וטריא דאביי ובין מחליקת ר׳ ששת ורב נחמן, נמצא לפי זה גם כי הרחיקו את דרכם כמטחוי קשת מדרך רש״י ז״ל, מ״מ לדינא כלם כאחד יודו דצורת הפתח באלכסון כשירה וכל זה הוא יסוד חזק

ואמיץ בנידן דידן להתיר לחיי הטעלעגרף על ידי קנים הנוספים ויהי׳ היתר זה מוסכם אליבא דכולה עלמא גם לאותם גדולי אחרונים המחמירים בלחיי הטעלעגרף מחמת צורת הפתח מן הצד, וכהיתר זה נעשה להלכה ולמעשה בקהילות קדושות ומפוארות על פי גדולי הדור אשר הוראתם בקדושה בווארשא ובקראקוי.—

ונוסף על זה יש עוד היתר בנ״ד כי כמעט בכל לחיי הטעלעגרף אשר צירפנו אותם לתיקון העיר יש בצד הלחיים קנין הדוקרנים כדי לסמוך את הלחיים והם מכוונים או בכל השיפוע או בפחות למקצת השיפוע תחת התיקרה, ולדעתי אין ספק כי יש לצרפם במקום הלחיים ומה בכך אם הדוקרנים המה ועומדים בשיפוע, הלא בפירוש תניא בתוספתא דכלאים פ״ד ובירושלמי וגם בש״ס דילן במכילתין דף י״א ע״ב היו שם קנין הדוקרנים יעשה להם פיאה למעלה אפילו ביותר מעשר מותר, וגם כי לענין הכלאים נשנת התוספתא כדמשמע מלשנא דש״ס שהלך ר׳ יהושע אצל ר׳ יוחנן בן נורי ללמוד תורה אעפ״י שבקי בהלכות כלאים ומצאו שיושב בין האילנות ומתח ומורה מאילן לאילן ואמר לו רבי אי גפנים כאן מהו לזרוע כאן, מ״מ הלא כללא כיילינן לעיל דאין לשנות בין כלאים לשבת אלא בדבר שנלמד ממלאכת המשכן אבל לענין מחיצות בעלמא לענין סברא בעלמא אין כאן חילוק בין כלאים לשבת וגם בלתי כל זה מכיון שלא מצינו בש״ס דחלק בין כלאים לשבת לענין קנין הדוקרנים אין לנו לבדות חומרא לענין עירובין דאדרבה הלכה כדברי המקיל בעירוב ובעירובין שומעין להקל גם במחיצות וגם בפלוגתא דאמוראי כמסקנת גדולי הראשונים.

הנה בצירוף לחיי הטעלעגרף והטעלפן באנו לידי שאלה חמורה ושלישית אודות זרעים מבטלים את הדירה.

כיון דאי אפשר לעשות התיקון כי אם על ידי הטעלעגרפין אשר מקצת לחייו עומדים חוץ לשערי העיר ובתוך היקיפן יש גם גנות ופרדסים יתרות מבית סאתים שלא

הוקפו כלל או מ״מ לא הוקפו לדירה. ואותן גנות ופרדסים אשר בתוכן עומדות אילנות להסתופף בצלן, ותמיד הולכים בהן דיורי העיר להנפש מחם היום, אין זה צריך לפנים דלא יוכלו לבטל דירה או מחיצה והיא גמרא ערוכה במכילתן כ״ג ע״ב קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי היא כגינה ואסור, נטע רובו הרי הוא כחצר ומותר, ופירש רש״י בנוטע אילנות לא ביטל דירתו דאורחא להסתופף בצל אילנות תמיד אבל בשדות במגרש העיר אולי יבטלו זרעים את הדירה וממילא אסור לטלטל בהם, ואם כן יפול כל ההיתר לבירא כי כל העיר פרוצה היא במלואה למקומות האלה האסורים בלתי שום מחיצה וגדר, וכבר העירו גדולי הראשונים על זה ומצאו פתחא דהיתרא.

איתא במשנתנו דף כ״ג ע״א ועוד אמר רבי יהודה בן בבא הגינה והקרפף שהן שבעים אמה ושירים על שבעים אמה ושירים המוקפות גדר גבוה עשרה טפחים מטלטלין בתוכה ובלבד שתהא בה שומירה או בית דירה או שתהא סמוכה לעיר וכו׳ ר׳ עקיבא אומר אפילו אין בה אחת מכל אלו מטלטלין בתוכה ובלבד שיהא בה ע׳ אמה ושירים על ע׳ אמה ושירים. הנה כבר כתבו התוספ׳ והרא״ש דכל מקום שנאמר גינה או כולה זרועה או רובה זרועה נל״ז בפירוש אתמר במשנה שלמה שלנו דאין זרעים מבטלין את הדירה למר בדאית לי׳ ולמר בדאית לי׳ דהיינו לר״י בן בבא בשבעים אמה ושירים על שבעים אמה ושירים ולר״ע אפילו ביותר מזה ובלבד שתהא בה שומירה או בית דירה או שתהא סמוכה לעיר וכן בריש פירקין אמרו לו לא אמרו בית סאתים אלא לגינה ולקרפף אבל אם הי׳ דיר או סהר או מוקצה או חצר אפילו בית חמשת כורין אפילו בית עשרה כורין מותר.

וזאת כוונת מאמרי המשנה כפשוטם דיש שתי סבות לבטל את הדירה דהיינו גודל הקרפף אם הוא יותר מבית סאתים לר׳ עקיבא ואם הוא כסאתים לר׳ יהודה בן בבא, וכן הורעים, וגם הם לכל מר לשיטתי׳, ולפי זה ממשנה ערוכה בתחלת מכילתין וכן ממשנתנו פה נובע מקור טהור אשר לא יכזבו מימיו לעיקר דין זרעים מבטלין את הדירה, וכשם שלדעת רש״י ולדעת המחבר בסי׳ שנ״ח אליבא דר׳ עקיבא שומירה

ובית דירה או סמוכה לעיר מהני לבטל את ביטול הדירה אשר נתהווה ע״י קרפף מחמת גדל השטח, כן הדין וכן הטעם גם לענין ביטול דירה ע״י זרעים דמהני להם שומירה ובית דירה או סמיכות העיר לבטל ביטולם, וזאת כוונת התנא גם בריש מכילתין במאמרו הכי נכבד ועמוק עמוק מאד לא אמרו בית סאתים אלא לגינה ולקרפף כפירוש רש״י שם שאין היקיפן לדירה.

והנה כנגד קרפף מצינו בסיפא סהר או מוקצה או חצר אפילו חמשת כורין, וכנגד הגינה אשר סיבת ביטולו ע״י זרעים כאשר ביארנו אמר התנא בסיפא דיר כפי פי׳ רש״י שם וז״ל דיר של בהמות שעושין בשדות היום כאן והיום כאן כדי לזבלן בגללי הבהמות, הרי לך בפירוש דרבנו רש״י פירש דדיר היינו בשדה והוא למעלה מכל ספק דסתם שדה לזריעה עומדת וזרועה היא, ומאין יצא לו לרבנו דכאן בשדה קא מיירי, אלא וודאי דכשם שסהר ומוקצה וחצר הם המושגים המתאימים בסיפא לקרפף דקא מיירי בו התנא ברישא, כן דיר בשדה הוא המושג המתאים לגינה הנאמרת ברישא וא״כ מסתם מתניתין מוכח בהדיא דבגינה ובשדה אפילו יותר מבית סאתים לא מבטלי זרעים את הדירה, גם אם יש בו דיר בהמות ודיר גרוע כזה סגי לבטל את ביטול הזרעים והוא בע״ה כפתור ופרח.

ואוסיף עוד תבלין להחזיק ולאמץ כל מה שאמרתי, דהנה הש״ס הקשה במכילתין כ״ג ע״ב רבי עקיבא היינו תנא קמא, ופירש רש״י דהיינו מה שאמרו לו לא אמרו בית סאתים אלא לגינה ולקרפף, ולכאורה יש להקשות קושיא עצומה דהתנא קמא לא זכר עיקר חידוש רבי עקיבא דשומירה ובית ובית דירה וסמיכות העיר מהני במקום היקף לדירה וא״כ נניח דהת״ק ס״ל דביתר מבית סאתים מהני היקף לדירה ט״מ שומירה ובית דירה מאן דכר שמיה, ולפי דברינו לא קשה ולא מידי דהלא לפי פירש רש״י דיר דקא אמר ת״ק היינו כעין שומירה דקא אמר ר׳ עקיבא ואמנם כן מכח קושיא ואת הוכיח רש״י ז״ל דדיר דקא אמר ת״ק היינו שומירה ובית דירה דקא אמר רבי עקיבא.

ולפי הדברים והאמת האלה יוצא לנו לדינא דלדעת ר"ע ולדעת הת"ק אשר למטרה אחת נתכוונו אפילו ביותר מבית סאת' זרעים לא יבטלו את הדירה אם יש שם שומירה או בית דירה או סמיכות העיר, וא"כ איך נכלכל במשפט דברי הש"ם קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי הוא כגינה ואסור, מה איסור יש כאן אם הוקף לדירה, והלא הוא היפך דעת ר' עקיבא ודעת ת"ק ובפירוש קא תני במכילתין אמר ר' יהודה אמר שמואל הלכה כר' עקיבא.

והשתא דאתינא להכי ברורה לנו כשמלה דעת רבינו הרי"ף אשר לפלא תחשב טרם עמק העיון, דהיינו שהרי"ף לא הביא דבר אדות דין זרעים מבטלין את הדירה, לא לשון הברייתא ולא כל שקלא וטריא של רב הונא בריה דרב יהושע דקא נשנית בש"ם בשלש לשונות לא אמרו אלא יותר מבית סאתים אבל בית סאתים מותר כמאן כר' שמעון וכו' ואיך ולמה השמיט רבינו סוגיא ערוכה דזרעים?

ולפי דרכנו למדנו שהרי"ף ס"ל דאמנם כן כל דברי הברייתא הם כך רק אליבא דר' יהודא בן בבא דס"ל אע"ג שהוקף לדירה מ"מ הזרעים מבטלין את דירתו ומאחר שהביא רבינו שתי משניות מפורשות דעת הת"ק ודעת ר' עקיבא והביא ג"כ מה שהחליט הש"ם דהלכה כר' עקיבא לקולא לא חש עוד להא ברייתא כלל וכלל והשמיטה לגמרי כדי לדחות אותה מהלכה ושיטת הרי"ף בזה הוא ראיה גמורה ונצחת לכל דברינו.

ועדיין לא יצאנו ידי חובת הביאור אליבא דדעת המחבר ורמ"א שהעלו להלכה דזרעים מבטלין את הדירה אף אם הוקף לדירה כלשון הברייתא, ומוכרחים אנו לומר דהם סברי כדעת רבנו חננאל והרא"ש דכל עיקר דין ביטול זרעים לא נשנה אלא בקרפף משא"כ בחצר ולרבינו חננאל מיבעיא ליה ביתר מבית סאתים אם ביטל דירתו אף בדיר וסהר ומוקצה דשמא לפי שתשמישו רב אינו מתבטל משום זריעה עכ"ל התוספות.

וכן מסיק גם הרא"ש דמתוך פירוש רש"י יש להביא ראיה דלא מבטלי זרעים לדירה אלא לקרפף יותר מבית סאתים ורחבה עדיפא מקרפף, הלכך אין ללמוד רחבה וחצר מקרפף שזרעים יבטלו דירתם וכו' ומיהו מסתבר כיון דלא אשכחן

ליה אלא בקרפף דאין ללמוד ביטול היקף דירה דרחבה וחצר מקרפף וצ"ע עכ"ל רבינו הרא"ש ולקמן עוד נרחיב ונעמיק שטה זאת ונביא לה סמוכים מדברת הירושלמי.

אך כעת לא מצאנו עוד בזה ארוכה לקושיתנו: כי גם במשנה איתא בפירוש קרפף ולא חצר, ואחרי העיון נראה לישב בשתי דרכים האחת היא על פי סברא מדעת עצמי והשניה המובחרת היא על פי הסבר התוספות והריטב"א ושתי הדרכים בע"ה קרובות הנה לישר הולכים. בדרך הראשונה י"ל בפשיטות דורעים מבטלין את הדירה אם יורע את הורעים אחר ההיקף משא"כ אם הורעים כבר עומדים ונזרעים ואחרי כן הקיף, הלא גלה דעתו דלא יבטל דירתו ואין רצונו בכך, אם כן משנתנו מיירי שורע ואח"כ הקיף דהיינו שעשה שומירה או בית דירה, ויפה מהני אליבא דר' עקיבא גם ביתר מבית סאתים, והברייתא מיירי דהקיף ואחר כך זרע ואז בטלו הורעים את הדירה ואביא לסברא זאת אשר לדעתי היא נתבררת מאליה ראי' נכונה מדברי רבינו הרמ"א אשר הם קשים להולמם כאשר הקשה המגן אברהם.

וזה לשון הרמ"א ויש אומרים עוד דכל קרפף שהוא סמוך לביתו מקרי היקף לדירה כי דעתו עלוי' ויש חולקים בזה והקשה המג"א דמאחר שמקור דין רמ"א נובע מהגהות אשר"י, למה דילג שומירה ובית דירה והביא רק סמוכה לעיר ותירץ דבדין שומירה ובית דירה אין כאן מחלוקת וכ"ע מודי דמהני דאין לך היקף מעולה יותר מזה אך בסמוכה לעיר יש חולקין כדאיתא בסי' שי"ט — רחבה אסורה והגהת אשר"י ס"ל דרחבה שאני שלא נעשית המחיצה לשם רחבה אלא בנה בתים סביבם ומוקפת מאליה עי"ש בדבריו ובפי' מחצית השקל.

ולי נראה לישב קושית המג"א לפי סברא הנ"ל דהנה כל מה שהארכנו לבאר דלכאורה יש כאן סתירה בין המשנה והברייתא עד שרבינו הגדול הרי"ף השמיט דברי הברייתא לגמרי והחליט כמשנתנו, כי לה משפט הבכורה, כל זה קשה גם לכאורה על לשון המחבר ופסק הרמ"א. וז"ל המחבר בסי' שנ"ח ס"א כל היקף שלא הוקף לדירה כגון גנות ופרדסים ובורגנין שאינם עשוים אלא לשמור בתוכם אסרו חכמים לטלטל בתוכה יותר מד' אמות אם הוא יתר מסאתים וכו'

ואם הוקף לדירה אפי׳ יש בה כמה מילין מותר לטלטל בכולו, הרי לפניך דגם המחבר השוה גנות לקרפיפות להתיר בהו את הטלטול אם הוקפו לדירה אפי׳ יש בה כמה מילין ובאותו סי׳ ס״ט פסק כברייתא דאם נזרע רובו הזרעים מבטלין את הדירה, נמצא לפי״ז גם לדעת המחבר ורמ״א מוכרחים אנו לומר החילוק הנ״ל בין זרע ואח״כ הקיף להקיף ואח״כ זרע וא״כ דברת הרמ״א דאם קרפיף הוא סמוך לעיר נקרא הוקף לדירה, קאי אורע ואח״כ הקיף.

א״כ הא תינח שומירה ובית דירה דעשה מעשה בידים להראות דניחא תשמישי׳ או הכל מודים דמהני הוקף לדירה כדעת הגהת אשר״י בשם האור זרוע, מה שאין כן סמוכה לעיר דאם היא סמוכה לעיר אחר הוריעה הלא כן היתה סמוכה קודם וריעה ולא עשה מעשה להיתירא כלל, ע״כ נאמר כדעת המג״א שדלג רמ״א שם שומירה ובית דירה מפני שהכל מודים בה וכתב רק סמוכה לעיר מפני שהוא במחלוקת שנוי׳ והגהות אשר״י ס״ל דאעפ״י דבסמוכה לעיר לא עשה מעשה, מה בכך, מכל מקום במשנתנו השוה כל ג׳ תנאים גם יחד לאמר בלבד שתהי שומירה או בית דירה או סמוכה לעיר — והיש חולקין של הרמ״א סבירא להו דאעפ״י שהושוו ג׳ תנאים גם יחד, מכח סברא מוכרחים אנו לומר דלצדדין קתני דהיינו שומירה או בית דירה קאי בין אבית סאתים בין איתר מבית סאתים — וסמוכה לעיר קאי רק אבית סאתים לבדו.—

ואמינא בזה מילתא חדתא דבענין סמוך לעיר הנשנה במשנתנו כתב המג״א דהוא בתוך תחום שבת, והיא דעת רבינו יונתן בפירושו על הרי״ף במקומנו, ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שיאיר עינינו בזה, מאין יצא לו לרבינו יונתן פירוש זה הנתקבל להלכה, ואומר אני דדברי רבינו הטה ברורים ומפורשים במשנה שלמה במכילתין בפ׳ מי שהוציאוהו דף מ״ה מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר וכו׳ ופיר׳ רש״י מי שישב בדרך לנוח שהיה עיף ולא היה יודע שהוא בתחום העיר וחשכה לו שם וכשעמד ראה שהוא סמוך לעיר ובתחומה עכ״ל נמצא ראיה לדברי רבינו יונתן ממשנה שלימה במכילתין ולפי״ז אחרי דקיי״ל כדעת

המג"א סי' ת"א דיושבי פרוים שתקנו המבואות כדין בצורת דפתח חשובי מוקפים לדירה א"כ אם נרחיב ע"י מחיצות וצורת הפתח את מגרשי העיר ותחומיה, ממילא נעשה מעשה לעשות סמוך לעיר מה שהיה מקודם רחוק מהעיר, ואחרי שנעשה מעשה להיתירא, לפי דרכנו הנ"ל כולי עלמא מודה לדעת הגהות אשר"י דגם סמוך לעיר מהני.—

וארווה לנו בזה לדינא שאם נתקן את העיר בעירובין כדת וכהלכה ע"י צורת הפתח אין צריך עוד לבנות שומירה או בית דירה בגנות ופרדיסים ובשדות בהיותן סמוכות לעיר ע"י היקף עירובין שעשינו ותהינה בתוך תחום שבת על ידי מעשה להתירא וא"כ אין שום סברא לחלק עוד בין שומירה ובית דירה וסמוכה לעיר ויהי' היתר זה אליבא דכולי עלמא וכ"ז אליבא דמג"א דלכן דלג הרמ"א שומירה ובית דירה משום דכולה עלמא מודה בהו והביא רק סמוכה לעיר משום דבמחלוקות שנוי', ואחר מחילת כבודו הסברה נותנת להיפך דמה שבמחלוקות שנוי' ידלג, ומה שמוסכם מכל הפוסקים יקבע לדינא, ע"כ אומר אני לישב כל עיקר קושיות המג"א בדרך אחרת והיא השניה מהדרכים אשר רמזנו לעיל והיא דרך ארוכה וקצרה ארוכה בתחילתה וקצרה וברורה בסופה.

הקשו התוספות במכילתין דף כ"ג ע"א בד"ה שהוא שבעים אמה ושיריים וא"ת ולילף מחר הבית ועזרת נשים שהיה קל"ה אמה ועזרת ישראל הי' קפ"ז וי"ל דכל מילי דשבת ממשכן גמרינן אי נמי העזרות חשיבי מוקפין לדירה שהיו שומרים בה כל הלילה, ולפי תירוץ השני של התוספות הסבירו לנו הראשונים אבות העולם דבזה תליא מחלוקת ר' יהודא בן בבא ור' עקיבא דמשכן לא היה דירת קבע ור' יהודא בן בבא ס"ל דאעפ"כ היקף לדירה קרי ליה משום דירת יום וע"י קולא זו אתי לידי חומרא גדולה למימר דבמשכן אעפ"י שהוקף לדירה הוי עד שבעים אמה ושיריים מותר וביתר מכן לא מהני אף אם הוקף לדירה, ולרבי עקיבא שיטה מתנגדת היתה לו לגמרי בזה, דהיינו שנדין לחומרא בתחלתו ולקולא בסופו דדירת יום כגון במשכן לא שמי' דירה וחצר המשכן לא הוקף לדירה הוי, וממילא כל מה דילפינן מחצר המשכן אלא הוקף לדירה קאי, ואם לא הוקף לדירה עד שבעים אמה

ושיריים מותר לטלטל וביתר מבית סאתים אסור, אמנם אם הוקף לדירה אף ביתר מבית סאתים אפי׳ כמה מילין מותר לטלטל.

נמצא לפי זה ר׳ יהודה בן בבא ס״ל דגם שומירה ובית דירה דהיינו דירת יום או דירת שומרים או כל דירת עראי עושה את החצר כהיקף לדירה משא״כ לר׳ עקיבא, בהיות כל עיקר שיטתו נובעת מזה דמשכן לא הוקף לדירה קרי, איך נאמר דשומירה ובית דירה מהני ולזכות שטרא אבי תרי, א״כ לתירוץ שני של התוספ׳ לרבי עקיבא לא מהני שומירה ובית דירה, וזה נכון מאד לדעתי, ונמצא לפי זה בשומירה ובית דירה כ״ע מודים דלא מהני אליבא דר׳ עקיבא משא״כ בסמוכה לעיר דיש בזה מחלוקת בין האור זרוע והתוספ׳ כאשר הבינו הב״י והאגדה את דבריהם, אך לדעת בעל המ״א עצמו גם התוספ׳ מודים דסמוכה לעיר מהני, וכן דעת גדולי האחרונים, ולא אאריך בזה כי כבר האריכו למעניתם המרש״א ובעל קרבן נתנאל ועוד להקת חקקי לב.

היוצא לנו מזה לדינה בעזרת החונן לאדם דעה דבנ״ד אחרי שהגינות והשדות והפרדיסין אשר בהם יצמחו הזרעים המה בתוך תחומי העיר אחרי אשר נתקן את העיר כהלכתה, אף בכמה מילין אין אוסרים את הטלטול, ואצרף אני לזה מה שהעלתי, דאם זרע ואחר כך הקיף לא אמרינן כלל זרעים מבטלין את הדירה, וזה נובע מלשון המשנה בהתנגדותה לתבן הברייתא, וא״כ בנ״ד לכולי עלמא אין זרעים מבטלין את הדירה דלחיי הטעלעגראף לא יסובבו את כל העיר כולה ונשארת פרצה גדולה הרבה והרבה יותר מעשר, וקבלנו רשות משרי העיר לגדור פרצה זאת ע״י להי מכאן ולחי מכאן וקורה על גביהן [הפעם עשינו על גביהן ממש בטלא מובן המלה], הרי עשינו כרב נחמן אמר שמואל קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה כיצד הוא עושה פורץ בו פרצה יתר מעשר וגודרו ומעמידו על עשר ומותר וזה נקבע להלכה ברי״ף וברמב״ם ובסמ״ג ובשולחן ערוך, וא״כ מה לעשות עוד לכרמי.

רק עוד זה יצערנו, דהא תינח האי שתא אבל לעתיד אם יזרעו זרעים יבטלו את הדירה ויקלקלו את המתוקן. וכפי שמעי הגאון המובהק מוה״רר שלום מרדכי הכהן זצ״ל אב״ד

דק"ק ברעזאן התיר גם בזה ולפי השערתי סמך את אדני ההיתר על הנחה זאת כי אחרי אשר הראנו לדעת כי אין רצונינו לבטל את הדירה ע"י זרעים, שוב אין צריך תיקון מדי שנה בשנתו ולא יוכלו עוד הזורעים לבטל הדירה.

אמנם אנכי צויתי לעשות את התקון בכל שנה ושנה להרוס את צורת הפתח עד שתהא הפירצה יותר מעשר ולחזור ולגדור בעדה, ואז הכל על מקומו יבא בשלום.

כבר הערנו לעיל דדעת הרא"ש אליבא דרש"י דבחצר לא אמרינן כלל זרעים מבטלין את הדירה והבאנו את דבריו בזה והלא לדעת רש"י במכילתין דף נ"ט ע"א עיר שאין בה רה"ר גמורה מדאורייתא והיא מוקפת מחיצות הרי היא כחצר אחת דעיר של יחיד ונעשית של רבים מערבין את כולה, ואליבא דהילכתא עיר המתוקנת בעירובין כחצר המוקפת לדירה דמיא ורשות היחיד הוא לדעת בעל תרומת הדשן בסימן ע"ג והביא סמוכין לזה מדברי רש"י באיזה מקומן של מכילתין ומדברי הש"ס גבי הנהו דכרי דאתו למברכתא ולא מחלק בין בקעי בה רבים לשאין בקעי בה רבים והביא ראיה עוד מתוספ' ואשר"י ומרדכי בשם רבינו יצחק המתירים לטלטל לישראל אחד הדר בכרך שהוא מוקף חומה דכיון דיש לה מחיצות הוי כחצר של רבים, דלא פליג רבינו בין חצר גדולה לקטנה יעו"ש בתרומת הדשן דברים נשגבים מאירים את העין. —

אמנם גם בעל תרומה"ד לא הערה מקור סברא זו דבחצר לא אמרינן זרעים מבטלין את הדירה והוא בגמרא דבני מערבא מעשרות פ"ג ה"ד וזה לשון הש"ס שם תני בשם רבי נחמיה חצר שהוא נעדרת הרי כגינה אוכלין בתוכה עראי אמר רבי שמלאי הלכה כרבי נחמיה תני זרע רובה חייב, נטע רובה פטורה. אמר רב חסדא והוא שנטעה לנויה של חצר, הדא ילפא מן ההיא וההיא ילפא מן הדא הדא ילפא מן ההיא זרע רובה חייבת והוא שתהא נעדרת וההיא ילפא מן הדא שאם היתה נעדרת שהיא פטורה והוא שעידר רובה עכ"ל הש"ס שם והגע עצמך הלא דברי הירושלמי נראים כסותרים את דברי הבבלי דדוקא אם זרע חייב משום דדירה

מקרי וקובע למעשר ואם נטע פט״ר דלאו דירה מקרי ואין קובע למעשר, ולפי ש״ס שלנו איפכא הו״ל למימר דאם נטע חייב ואם זרע פטור.

ואמנם כן הראב״ד בהשגותיו רצה לשבש גירסת הירושלמי ולגרום איפכא אם זרע פטור ואם נטע חייב, ואציגה הנה פסק הרמב״ם בזה והוא לכאורה כחידה סתומה נגד הבבלי ונגד הירושלמי ונראה כסותר את דברי עצמו כאשר התלונן הראב״ד שם, ואומר אני על דברת הירושלמי ועל דברת הרמב״ם הדא ילפי׳ מן ההיא וההיא ילפא מן הדא, ויעידו זה על זה ויגידו צדקתן.

הא לך לשון ה־מב״ם פ״ד מה׳ מעשר הלכה י״ד: חצר שהיא נעדרת הרי היה כגינה ואוכלין בתוכה עראי והוא שיעדר רובה ואם זרע רובה אין אוכלין בתוכה עראי וכן אם נטע רובה ואם נטע לנוי חצר הואיל והיא נעדרת הרי זה אוכל עראי מאותן אילנות. עכ״ל הרי לפניך דרבינו נראה כסותר את דבריו לגמרי בפ׳ י״ו ה״ו מה׳ שבת דשם פסק כש״ס שלנו דורעים מבטלין את הדירה ונטעים אין מבטלין ונוסף על זה מתנגדים דבריו גם לדברי הירושלמי דבפירוש שנינו שם נטע רובה פטורה והרמב״ם פסק דבין זרע בין נטע החצר קובעת ומחייבת, וכבר העירותי איך הראב״ד שפך סוללה נגדו ומשוה אותו כטועה ויעו״ש בכסף משנה איך רצה לחלק בין מעשר לעירובין וממרחק הביא לחמו הפעם כי ע״פ שיטת רש״י ורבנו חננאל והרא״ש קרוב מאוד לאמר דשאני חצר דמפני רב תשמישה זרעים אין מבטלין את הדירה, וכן כתב גם הגאון בעל מראה הפנים בפירושו.

אמנם דא עקא איך נכלכל במשפט דברת נטע רובה פטורה, דאם זרעים אינן מבטלין את הדירה ק״ו הוא דאילנות אינן מבטלין, ומה סברא יש כאן לאמר במעשר לענין נטעים ההיפך מאשר אמרנו בעירובין, ואיך נבין פסק הרמב״ם אשר יתנגד כנראה לש״ס ערוך כאן ומסיק דבין אם זרע בין אם נטע בחצר הדירה איננה בטילה בזה והחצר קובעת, ואמנם הסברא נותנת כן כאשר בארנו, אבל איך העלים עין מדברי הש״ס ערוך? ואומר אני דאין כאן לא סתירה לדברי עצמו ולא סתירה לדברי הירושלמי כד נדייק הדק היטב את סוף דברי רבינו המוכיחים על תחלתן

דכתב ואם נטע לנוי חצר הואיל והיא נעדרת הרי זה אוכל עראי מאותן אילנות וקשה מאוד אותן אילנות מאן דכר שמייהו? הלא כל עיקר דין חצר קובעת הוא נשנה אודות פירות הבאים לאותה חצר, והחצר קובעת לאוסרם באכילת עראי כי חצר הוא אחד מששה דברים הקובעים מדרבנן.

אמנם היא הנותנת, מאחר דרבינו ס"ל דטעם הירושלמי משום דבחצר לא אמרינן זרעים מבטלין את הדירה אף אילנות וודאי לא יבטלו בהיות כי הם אף בקרפף לא מבטלי כדאיתא בש"ס שלנו על כן חתר לו רבינו דרך חדשה בעמק הבנת דברי רב חסדא והוא שנטעה לנויה של חצר דהיינו דקאי אאותו אילן עצמו אשר נטע, וגם כי חצר קובעת, אך היא קובעת רק תבואה הבאה ממקום אחר, אך האילן אשר מקום נטיעתו ויניקתו היה בחצר איננה קובעת כדאיתה במשנה שם בפירוש תאינה שהיא עומדת בחצר אוכל אחת אחת ופטור וזאת דעת רבינו דבאמת בין זרעים בין אילנות לא מבטלין את הדירה בחצר, ועל כן יפה ויפה פסק דאם זרע רובה אין אוכלין עראי וכן אם נטע רובה ורק אם נטע אותן לנוי ואעפ"י שנטע אותן לנוי וא"כ וודאי לא מבטלין את הדירה, מ"מ ה"ז אוכל עראי מאותן אילנות. כן נראה לי לישב את דברי רבינו החמורים, ומ"מ הרי לפנינו דסברת הרא"ש אודות חצר נשנית בפירוש בירושלמי והובאה להלכה מהרמב"ם.

על כן הכה נסמוך עליה להלכה ולמעשה להתיר הטלטול בעירנו אחר התיקון ע"י מחיצות וצורת הפתח כדינא, וכן העלה להלכה ולמעשה הגאון החסיד בעל דבר שמואל ר' שמואל אבוהב ז"ל בספרו סימן רנ"ט וז"ל השואל שם עיר המוקפות חומה הלא היא עיר אליכסנדריא דילה פליי"א שקנו היהודים רשותה לטלטל בתוכה ביום השבת ונמצאו בה קרפיפות או שדות מבפנים סמוך לחומה שורעום אותם לפעמים ונסתפקו בדינם אם חל עליהם האיסור מדברי סופרים כנזכר בגמ' עירובין בקרפף שהוא יותר מבית סאתים עכ"ל השאלה ובהיות כי ספר דבר שמואל יקר הוא במציאות אציג הנה עיקר תשובתו הרמה וז"ל אחרי ההקדמה ראיתי ונתון את לבי החילוק הנכון שעשתה הכמת האדון בין היקף העיר העשוי לשם דירת כל יושביה ובין היקף קרפף אחד המיוחד לבעליו וגם סברתי

החלושה נוטה לזה שאם אמרו זריעה מבטלת דירת הקרפף אין לנו לדין ממנו, שגם מקצת קרקע זרוע הלא מצער היא לגבי כל העיר לבטל גדל היקף דירתה וכו׳

ויוסף הגאון שאת משלו ויאמר בסוף התשובה ולענין נידון דידן עמדתי ואתבונן עוד טעם נוסף להקל שכפי הנראה היהודים שקנו העיר עשוי עירוב ביניהם והעירוב הנעשה בעיר מסתמא מתיר הטלטול בשוקים וברחובות שיש להם דין כרמלית גמור וה״ה הקרפיפות יותר מבית סאתים אעפ״י שלא הוקפו לשם דירה שנתנו להם חכמים חומרת הכרמלית דמאי שנה כנראה מהשגרת לשון הרמב״ם ז״ל פ״ג מה׳ עירובין ובא״ח סי׳ שע״ב ובתיקון העירוב הותרו כולם וחזרתי על ספרי הפוסקים לבקש לי הדבר הזה מפורש ולא מצאתי ועם כי הדעת נוטה לו וכו׳.

והנה היתר הראשון אשר העלה הגאון הוא נבנה על סברת הרא״ש אליבא דרש״י דבחצר לא אמרינן זרעים מבטלין את הדירה ובהיות כי בנידן דיד׳ היו גם קרפיפות תוך מחיצות העיר הוסיף מדנפשיה לומר דבטלי הקרפיפות לגבי גודל העיר, וזה לכאורה קשה דמסקינן דלא אמרינן ביטול בעירובין אלא לחומרא ולא לקולא והוא סוגיא חמורה במכילתין ואין כאן מקום להאריך בזה מאחר משבנ״ד אין אנו דנים אקרפיפות אלא אגינות ושדות ולאלה לא צריך ביטול מאחר שלדעת הרא״ש ודעמי׳ אין כאן ביטול דירה כלל וכלל בחצר ובחידושי לעירובין הארכתי לישב דברי הגאון.

אולם הגאון בעל חכם צבי הקשה קושיא עצומה ושדי נרגא להיתר השני של הגאון דבר שמואל והוא בספרו סימן נ״ט וע״ז ידי נטוי׳ להשיב מלחמתו שערה ולהציל את הגאון מקושיא חמורה ואת שלא יראה כטועה בדבר משנה.

וז״ל החכם צבי שם אמנם הטעם השני של הרב החסיד ז״ל לענין העירוב אי אפשר להולמו ומה ענין עירוב ושיתוף פת ומזון שעושה אח הדיורים הרבים כאילו הם לאחדים ודרים במקום ההוא שמונח שם העירוב או השיתוף לקרפף יותר מבית סאתים שאפילו הוא של אדם אחד אסור לטלטל בו אלא בארבע אמות ותמה אני אם יצא מפה קדוש דבר זה עכ״ל החכם צבי.

והיא תמי׳ נשגבה, אמנם אחרי העיון נראה לע״ד שדברי הגאון החסיד ז״ל אשר עליהם סמך גם הגאון בעל חמר בקדש להתיר עיר מנהיים לכתחילה נכונים וכנים וראוים למי שאמרם, דהנה מה שכתב שכפי הנראה היהודים שקנו העיר עשו עירוב ביניהם לפי הבנת בעל חכם צבי הם בעצמם זרים ותמוהים ואטו ברשיעי עסקינן שלא יעשו כדת עירובין הנודעת לתינוקות דבר בי רב שצריך לעשות שיתוף ומה הי׳ לו שכתב דנראה שעשו עירוב ביניהם, ה״ה למעלה מכל תפונה, וגם מה ענין קנין העיר משר העיר או משכירו ולקיטו ע״י שכירות לענין עירוב שעשו ביניהם, ומה ענין שמיטה אצל הר סיני?

אמנם דבר גדול דבר רבנו אם נרד לעמק דעתו, ומדבריו נובע דין חדש ומפליא אשר לא דברו ממנו הפוסקים בפירוש ויפה כתב שבקש לו חבר ולא מצא. ואציעה לפניך סוגיות הש״ס במכילתין דף מ״ט אמר שמואל עירוב משום קנין וא״ת מפני מה אין קונין במעה מפני שאינה מצוי׳ בערבי שבתות היכא דעירב מיהו לקני גזירה שמא יאמרו מעה עיקר ווימנין דלא שכיח מעה ולא אתי לאיערובי בפת דאתי עירוב לאיקלקולי רבה אמר עירוב משום דירה מאי בינייהו איכא בינייהו כלי ופחות משוה פרוטה וקטן ופיר׳ הקונטרס דלמאן דאמר משום קנין יכולין לקנות בסודר כדרך שאר קנין.

נל״פ בשיתופי מבואות דוודאי טעמא משום דירה ליכא אלא משום קנין עפ״י דין יוצאין גם בקנין סודר או אם השתתפו באחד מן הקנינים, אעפ״י שהתוספות כתבו שם בפירוש בד״ה מפני שאינה מצויה דגם בשיתופי מבואות הקילו בשאר דברים ולא הצריכו פת אבל במעה דלא שכיח כלל לא, והתוס׳ החליטו כואת אליבא דשמואל דס״ל עירוב משום קנין, מ״מ הלא הש״ס עצמו נקיט דאיכא בינייהו קנין סודר, ואומר אני דגם לדעת הב״ח והט״ז דאית להו דשמואל אף משום דירה ס״ל ולא משום קנין לבדו, היינו דוקא בעירובי חצרות דעיקר טעמי׳ כדי לערב את הבתים, אבל בשיתופי מבואות גם הם מודים דטעמא אליבא דכולי עלמא בין לשמואל ובין לרבה משום קנין, ואיך חל טעמא דדירה כדי לערב את החצרות הפתוחות למבוי אשר בעצמן אינן בנות דירה כלל וכלל.

ואמנם דברי הב״ח והט״ז תמוהים מאד ונעלם מעיניהם לפי שעה מה שכתבו התוס׳ וכן הקשה הגאון בעל קרבן נתנאל, דהנה הב״ח הקשה דאיך קא אמר שמואל שם במכילתין בית שמניחין בו את הפת אין צריך ליתן את העירוב, מאי טעמא משום דכולהו הכא דיירי אלמא אית ליה טעמא דדירה, והיא לפלא יחשב דשמואל קא מחליט דטעמא משום קנין, ועל זה השיב הב״ח דוודאי שמואל אית ליה נמי טעמא דדירה אלא דפליג ואית ליה נמי טעמא דקנין וסבירי׳ ליה לשמואל דדווקא כשמפרש ועושה דרך קנין לא בעי חזוי לאכילה אבל בסתם בעי נמי חשיבות אוכל מזון שתי סעודות וממש כואת שקיל וטרי גם הט״ז בסי׳ שס״ו ס״ק ב׳ דגם למאן דאמר משום קנין בעינן עכ״פ דירה דעיקר טעם העירוב לערב דירות ורשויות, ובזה מתורץ ג״כ מה דקשה, כיון דשמואל ס״ל עירוב משום קנין למה אמר שמואל דאין אותו הבית שמניחים בו העירוב צריך לתת פת מטעם דנחשב כאלו דר שם, אלמא טעמיה דעירוב משום דירה וקשיא דשמואל אהדדי אלא וודאי כמ״ש דדירה עכ״פ בעינן עכ״ל הט״ז ושניהם לא ראו את התוס׳ במסכ׳ סכה דף ג׳ ד״ה ואין מניחים בו וז״ל ואפילו לשמואל דאמר בפרק מי שהוציאוהו עירוב משום קנין לא מיקנו רשותייהו בשביל בית דלא חזיא לדירה, דהיינו שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, ודכוותיה אשכחן התם שמואל גופי׳ דאמר בית שמניחים בו עירוב אין צריך ליתן פת מ״ט כולהו הכא דיירי ואעפ״י דאית ליה עירוב משום קנין ומקני אהדדי משום דמנחא עירובין בביתו.

הרי לפניך דהתוספ׳ הקשו את קושיתם ולא היה ניחא להם לתרץ כמו שתרצו הם דשמואל ס״ל גם טעמא דדירה, מ״מ גם לדעת הב״ח והט״ז כל מלתם לא אמורה אלא בעירובי חצירות דעיקרו משום עירוב הדירה ולדעת הב״ח גם בעירובי חצירות אם עושה בפימבי דרך קנין לא בעי מידי דחזי לאכילה אבל בשיתופי מבואות, דעיקרו משום עירוב רשויות, גם רבה מודה לשמואל דטעם משום קנין, ולדעת התוספ׳ דגם בעירובי חצירות לא אמרינן טעמא דדירה אלא רק משום קנין קא אתינן עליה אליבא דשמואל, מכ״ש י״ל כדרכנו דבשיתופי מבואות

אליבא דכולי עלמא בקנין סודר סגי, ובכל דרך מדרכי הקנין חוץ ממעה שאינה שכיחה בערבי שבתות.

ולפי זה אם תקנו את העיר בעירובין כדת, ממילא נשתתפו כל בני העיר בקנין על ידי שכירות משר העיר ולא בעי מידי דחזי לאכילה כלל, והרי זה כעין שיתופי מבואות נרחבים ונוספים ושיתופי מבואות לא התירו אלא החצירות הפתוחות למבוי והמבואות הפתוחות לכרמלית לכאורה אין להם היתירא אלא ע"י שכירות כל חלקי העיר והוא לפ"ז אף כעין עירוב יחשב, וזאת כוונת הגאון דבר שמואל בדבריו הנאמרים בקצור נמרץ ובעמק העיון שלפי הנראה היהודים שקנו העיר עשו עירוב ביניהם. דהיינו ע"י שקנו את העיר בשכירות עשו עירוב ביניהם, וזה הוא העירוב אשר על ידו מותר הטלטול בשווקים וברחובות שהם כרמלית ממש. ואיך נאמר גם אם נניח דזרעים יבטלו דירת קרפף או שדה או גינה, דמקומות האלו יאסרו הטלטול בכל העיר, הם מלהזכיר, הלא לית מאן דפליג דבעיר מוקפת עירובין מותר הטלטול גם בכרמלית ממש וברור בעיני שזאת היתה כוונתו, ועל זה כתב שלא ימצא זה מפורש בפוסקים דהיינו לקרא את השכירות ואת קנין העיר בשם עירוב אשר הוא יתיר את המבואות הפתוחות לכרמלית וכרמלית עצמו ע"י קנין. מאחר שהעלינו דבין לרבה ובין לשמואל בכגון דא וודאי בקנין סגי, ודירה מאן דכר שמה בשיתופי מבואות ומכ"ש בשיתופי כרמלית, אם נרשה לנו לקבע שם חדש זה אשר לדעתנו בלתי תפונה לו כוון הגאון החסיד ז"ל, והוא דבר חדש ומפליא, ומאד יגל כבודי אם יעיינו גדולים חקקי לב חכמי ישראל בזה וירוני מדרכם.

ומאחר שהעירוב שלנו עיקרו משום שיתופי מבואות כבר תמו הראשונים איך אנו יוצאים ידי חובתנו בהנחת העירוב בבית הכנסת, והוא איננו מקום דירה ומהרי"ל אוסר לטלטל בבית הכנסת בעיר שאינה מוקפת עירובין.

וראש המדברים בזה הוא בעל האגור וז"ל נשאל גדול הדור מהר"י מולין על מה שיש מנהג בקצת קהילות מאשכנז שעושין עירובי חצירות בפת ותולין הפת עשוי כמין מצה בב"ה ומניחים שם כל השנה, איך יוצאין בה הא לא הוי מקום

פיתא ולא מקום לינה. והשיב כי הרבה גדולים ערערו על זה ובסוף מצא בתשובת מהר"ם שיישב המנהג.

ורבינן הרמ"א החליט גם כן בסימן שפ"ז שהמנהג הפשוט שלא לעשות אלא שיתוף לחוד, ודעתו דבזמן חכמי הש"ס לא גבו השיתוף מכל בני חצר רק אחד מבני החצר נתן השיתוף, ולכן צריכה כל חצר לערב בפני עצמה כדי שלא תשתכח תורת עירוב מהתינוקות, אבל השיתוף שלנו סומכין עליו גם במקום עירוב, ובהגהת ש"ע הוסיף לאמר דברכה לבטלה יש כאן אם בירך אחרי השיתוף על עירובי חצירות בפני עצמן.

וכבר עמדו על זה תלמידיו הגדולים זקני הסמ"ע בפרישה ובעל הלבושים, ווה האחרון כתב דדברי רבו הרמ"א אינם אלא דברי נביאות וז"ל מי הגיד למר שבזמן הגמרא לא נתנו כל בני החצר לשיתוף רק אחד מבני החצר אין זה מוזכר בגמרא, ואף אם כדבריו כן הוא שאחד מבני החצר נתן לשיתוף, מה בכך הרי הוא מזכהו לכולם והוה כאילו כלם נתנו עכ"ל הלבוש בסי' שפ"ז.

ודברין האחרונים לא הבנתי דהלא זו דברת הרמ"א דאם אחד נותן ומזכה לא יראו התינוקות ותשתכח מהם תורת עירוב, משא"כ אם כל החצר מערבת בפני עצמה וגברא רבה קא חזינא ותיוהא לא קא חזינא, ומה שכתב דדברי הרמ"א אינם אלא דברי נביאות לדעתי דברי הרמ"א נצבים ועומדים ומקורם נובע ממשנה שלמה במכילתין בפרק חלון דף ע"ט כיצד משתתפין במבוי מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני מבוי ומזכה להן על ידי בנו ובתו הגדולים, וכן בברייתא שם דף פ' כיצד משתתפין במבוי, מביאין חבית של יין ושל שמן וכו' אם משלו צריך לזכות ואם משלהן צריך להודיען הרי לפניך דכך הי' מנהגם שאחד זכה לכולם ולדברי המשנה והברייתא מגמת דברי הרמ"א.

ושיטת הלבוש דאנו סומכין במנהגנו על דעת הרמב"ם דסומכין אשיתוף במקום עירוב ואין צריך לערב חצירת כלל ווה נגד דעת רש"י וכמה ראשונים דס"ל דאין סומכין אשיתוף במקום עירוב רק בחצירות הפתוחות זו לזו ועירבו ביניהן ובין עצמן ועיין במכילתין דף ע"א ע"ב.

ולעומת זה כתב הב"ח דאי אפשר לצאת ידי כל השיטות בעירוב אחד דאם ננוח אותו בבית דירה הוא נגד דעת הר"י דס"ל דשיתופי מבואות דוקא בחצר בעינן, וכיון דאין לנו בתים וחצירות פתוחים למבוי כמו בזמן חכמי התלמוד ממילא חל על עירוב זה שם שיתופי מבואות יותר הרבה משם עירובי חצירות ועיין בב"ח בסימן שפ"ו. הנה כמה מן הקושי בשיטתו לעשות כדעת הר"י דוקא והוא דעת יחידאי לחומרא, והוא חומרא דאתיא לידי קולא, דאין לחוש לעירובי חצירות כלל.

והגר"א בחר לו דרך לעצמו לאמר דאמנם כן אף לעירובי חצירות חיישינן, ועירוב הזה אשר אנו מניחין בבית הכנסת הוא שיתופי מבואות, ומיגו דמהניא לחצירות מהני נמי לבתים שבחצירות יעו"ש עכ"פ כלם מודים פה אחד דעיקר עירוב שלנו משום שיתופי מבואות ובשיתופי מבואות כולי עלמא מודים דעירוב משום קנין א"כ כמו שנעשה עירוב בבית הכנסת והיא איננה מקום דירה ותורת חצר עלויה, כן נוכל לעשות העירוב גם בקנין סודר לבדו, וטעם מנהגינו רק כדי שלא תשתכח תורת עירוב מן התינוקות שיאמרו אבותינו לא עירבו, א"כ אשנה דבורי לאמר דמאחר שעשינו תיקון לתינוקות נוכל לאמר אליבא דבעל דבר שמואל שהשכירות אשר יעשה אחד בשם כל בני העיר אצל שר העיר הוא כעת לא בלבד כדי לצאת ידי חובתינו אליבא דר' אליעזר בן יעקב בפרק הדר ומשום גזירה שמא ילמד ממעשיו, כי אם גם להתיר את הטלטול ממבוי לכרמלית.

וארווח לנו בזה כי שכירות זאת אשר אנחנו עושים ע"פ תיקון חז"ל משום גזירה שמא ילמדו ממעשיהם אשר הגאון בעל חתם סופר מסופק אם היא נוהגת עוד בארצות פזורינו אם לא שצריך מנין אחר להתירו אפילו בטל הטעם וכדעת הרמב"ם בממרים הידועה ליודעי חן דעל זה יפה הקשה תלמידו הגאון מהר"ם שיק (או"ח סי' קפב) דאיסור רבית מאי תהא עליה ולמה התירו התוספות ב"מ דף ע' ע"ב וכן איתא לדינא בי"ד סי' קנט, ולפי דרכנו למדנו שבקרב תקנה זו יש כח חזק ואמיץ לעיקרא דדינא אף בזמן הזה.

וכן צריכים אנו למשכוני נפשיא בשביל תקנת שכירות זו

מפני מי שאינם מודים בעירוב ומפני מי שאינם מודים בעירוב זה מאיזה טעם.

ועוד ידי נטויה בעזרת המתנשא לכל לראש להאריך בענין זה אם השעה תהי׳ צריכה לכך וכן לענין גשרים וכן לענין אמת המים שהיא עוברת בתוך החצר (עירובין פ״ז). וכעת אקצר ואומר דלענין גשרים תמכתי יתדותי בספר החכמה שו״ת חתם סופר או״ח סי׳ פ״ט דאם יש על הגשר מחיצות גבוהות עשרה לית מאן דפליג דרשות היחיד דאורייתא היא והזורק על גביו חייב, וגם אם לא יהי׳ ברגלי הגשר מתלקט עשרה מתוך ארבע. ולענין אמה העוברת פסקו גאוני בתראי ובראשם הגאון אב״ד דקהלתנו בעל שב יעקב ז״ל אשר אנכי הצעיר יושב על כסאו כי אמנם אסור למלאות הימנה בלתי מחיצות גבוהות עשרה בכניסתה וביציאתה אבל את הטלטול אינה אוסרת.

מכל הלין טעמי יצאה ממני בצירוף בית דיני הרם הוראה להתיר את הטלטול בעירנו עיר ורנקנורט ע״נ מוין בשבתות ויום הכפורים אחרי עשיית עירובי הצירות ושיתופי מבואות כדין וכהלכה.

נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה
צעיר אנכי ונבזה פקודיך לא שכחתי
בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך
ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך.

Buchdruckerei von M. Slobotzky, Frankfurt a. M.